

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תוכב"א

במסיבה להחזקת מוסדות יטב לב בארה"ק

א' אמור תשב"ה

אָמור וְאָמַרְתָּ, להזהיר גדולים על הקמנים

- הכח בדור האחרון הוא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן •
- סדר לימוד שנות התינוק הנלמד מן פרשת ערלה • עיקר הכח וזכות של האבות, הוא בחינוך הבנים לתורה • ביאור הב"ח בנוסח וְנִאֲכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָה • פְּרִי הָאָרֶץ לְנֶאֱוֹן וּלְחִפּוּאֶתָּה, לעתיד יתפארו עם "בני" הצדיקים • תועלת חינוך הקמנים נוגע גם לטובת 'הגדולים' עצמם • יסוד מצות ישוב ארץ ישראל, להעמיד שם דורות כשרים וקדושים על דרך התורה • בהחזקת חינוך הבנים לתורה בא"י מקיים "ישוב ארץ ישראל" • קדושת יו"ט: הבטחה למחזיקי תורה שיתוסף להם ברכה מרובה, ולא יפסידו כלום על ידי נדבתם •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תש"פ לפ"ק

לשון קדשו - קונטרס קמח

32 מיינוט) זייער קלאר

יצא לאור ע"י

מערכת לשון קדשו

מאנטריאל קאנאדא - 1-514-585-3040

צענטראלע נומער:

929-522-1515

ענגלאנד 0330-350-3110

קאנאדא 438-797-0770

ארץ ישראל 072-3275205

צו הערן די רעקארדינג: דרוק #1, דערנאך קונטרס נומער 148

איר קענט אויך לאזן הודעות הערות ותיקונים, און מנדב זיין

מען קען אויך הערן די רעקארדינגס:

דרוקט נומער 9→6→1

ניו יארק 718-298-4641 ארץ ישראל 072-3333419

(א' אמור תשכ"ה #→825.1→3→16)

• ברכת מזל טוב •

הר"ר מאיר קאהן הי"ו

לרגל אירוסים בתו עב"ג

החתן אליעזר יעקב מרדכי נ"י בן הר"ר משה טייטלבוים שליט"א

ברכת בינוי יחול על ראשו, וזכות לימוד תורה דברים וזכות רביה"ק ז"ע יגן עליו, שהזיווג יעלה יפה, ויזכו להעמיד דורות ישרים ומבורכים, ע"ד ישראל סבא, לעטרת תפארת אבותם.

• והם יעלו לזכרון •

לע"נ האי צדיק תמים, חסידא ופרישא, עובר ה' מנעוריו בהצנע לבת, שפך לבו כמים בתפלתו לפני שוכן מרומים, רבים התחממו לאורו ונהנו ממנו עצה ותושיה

כ"ק מרן רבי חיים מעריץ זצ"ל

אדמו"ר מתולעת יעקב

בן הרה"ק המפורסם רבי יחזקאל שרגא זצוק"ל

נפטר ד' אייר תש"פ לפ"ק

האשה החשובה והצנועה, יראת ה' היא תהלה

מרת רבקה רחל ע"ה

בהרה"ח הישיש ר' אברהם שלמה (פריעדמאן) ז"ל

אשת הרה"ח ר' חיים יחיאל מיכל ע"ה זיבערמאן

נפמרה ג' אייר תש"פ לפ"ק

האשה החשובה והצנועה, יראת ה' היא תהלה

מרת מויכא ריזל ב"ר אהרן אפרים ז"ל

אשת הרה"ח ר' שלמה זלמן הכהן ע"ה

סאנדער

נפמרה י"ד אייר (פסח שני) תש"ע לפ"ק

א

קניניות ודייקים בפרשת אמור

ברש"י: אמור ואמרת, להזהיר גדולים על הקטנים. ומקורו בגמרא יבמות

שטייט אין די וואַכעדיגע סדרה:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, דַּע בֹּרָא כָל עוֹלָמִים הָאֵת גְּעוֹזָגֵט פֶּאַר מִשֶּׁה רַבִּינוּ, אָמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים דִּי בְנֵי אֶהְרֹן, וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זָג פֶּאַר זֵי, לְנֶפֶשׁ לֹא יִטְמָא בְּעַמּוּיוֹ. זָגֵט רש"י: [אָמֹר וְאָמַרְתָּ], לַהֲזַהֵר גְּדוּלִים עַל הַקְטָנִים. ס'איז א גמרא אין יבמות (קיד.).

ב

שיטת רש"י: כי הלימוד הוא מן "כפל" הלשון של שתי אמירות

נָאָר וואָס איז דער פֿשט, וויאָזוי דאָס איז געדרִינגען פון דעם פסוק [נחלקו בזה רש"י והרא"ש].
און [לויט] ווי רש"י זאָגט דאָרטן, אין די גמרא אין יבמות פרק תרש (שם), [שהביאו שם מברייטא] דער תנא זאָגט אָמֹר וְאָמַרְתָּ, [ופירש"י] שתי אמירות הללו למה, פֿאַרוואָס שטייט עפעס צוויי אמירות, פון דאָנעט איז געדרִינגען לַהֲזַהֵר גְּדוּלִים עַל הַקְטָנִים [שלא יטמאיו].

ג

קנייט א

לשיטת רש"י קשה למה איחר הכתוב לומר "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", לאחר שכבר אמר "בְּנֵי אֶהְרֹן", אשר שם נזכר אזהרת 'הקטנים' (א) לכאורה ברויך מען פֿאַרשטיין, [דהלימוד מן] די צוויי אמירות, איז דאָך עס טייטש אז דער וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם 'דעס' קומט לַהֲזַהֵר גְּדוּלִים עַל הַקְטָנִים. ווייל קודם דאָרף דאָך שטיין די אזהרה [להגדולים עצמן], דאָס גאַנצע ענין אז מ'איז גאָר מזהיר די כהנים, אפילו די גדולים, [און] אז ס'איז דאָ נאָך אן אמירה, [איז געדרִינגען] לַהֲזַהֵר הגדולים על הקטנים.

[אבל קשה כי] לכאורה דעם לימוד לַהֲזַהֵר עַל הַקְטָנִים, דעס ליגט דאָך אין דעם פסוק בְּנֵי אֶהְרֹן, [ששם נזכר] די 'קִנְדֵּער'. איז דאָך נישט מסתבר אז די 'צווייטע' אמירה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, דעס זאָל אַרויף גיין אויף די קטנים.

ד

שיטת הרא"ש: כי הלימוד הוא מן "שינוי" הלשון, רבעלמא נאמר בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים, וכאן שינה לכתוב הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהְרֹן [און] דער אמת, אין רא"ש אין הלכות טומאה^א שטייט אנדערש, און אזוי זאָגן זיי אַסאך מפרשים^ב.

דער רא"ש זאָגט, אז דאָס איז געדרִינגען, דער לַהֲזַהֵר גְּדוּלִים עַל הַקְטָנִים וואָס די גמרא זאָגט, איז געדרִינגען ווייל דער פסוק הָאֵת מְשֻׁנָּה געווען מיטן לשון, [כי בשאר מקומות] איבעראַל שטייט בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים, און דאָ איז ער מְשֻׁנָּה [לשונו לומר]

^א בהלכות קטנות להרא"ש (הנדפס בסוף מסכת מנחות) ריש הלכות טומאה: תניא אָמֹר וְאָמַרְתָּ, לַהֲזַהֵר גְּדוּלִים עַל הַקְטָנִים (גמרא). ולכך 'שינה הלשון' כאן, שבכל מקום נאמר בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים, וכאן נאמר הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהְרֹן, לַהֲזַהֵר הַכֹּהֲנִים עַל בְּנֵיהֶם. (כן הוא גירסת המעדני יו"ט, וכן הועתק לשון הרא"ש בפי' המזרחי ריש פרשתן).

^ב ומקורם מהתורה כהנים דאיתא שם הלשון: בני אהרן, אף הקטנים. ועיין במפרשי התורה כהנים. וכן מפרש הב"ח על הטור (יורה דעה סימן שעג).

הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרָן, מִזֶּה זֵיין [דהכוונה כי] מ'הָאָט מִזְהִיר גְּעוּוּעֵן דִּי כְּהָנִים אוּיף דִּי קִינְדֵּער.

קומט אויס, דער להזהיר גדולים על הקטנים איז געדרינגען פון דעם הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרָן, פון דער "שינוי" [הלשון], וואָרן ס'העט געדארפט שטיין בְּנֵי אֶהֱרָן הַפְּהָנִים. אזוי זאָגט דער רא"ש, און אזוי זעט אויס אין אַסאַך מפרשים דאָרט.

ה

אבל שיטת רש"י הוא דוה נלמד מן "כפל" הלשון, ולדבריו צ"ב למה איחר לכתוב "ואמרת אליהם" לבסוף
נו אָבער רש"י זאָגט דאָך נישט אזוי, רש"י זאָגט דאָך [שזה נלמד] פונעם
"טאַפּלטן" לשון. [ואם כן יש להבין עוד לדעת רש"י כוונת הכתוב במה שאיחר לומר "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", לאחר שכבר אמר "בְּנֵי אֶהֱרָן", דלכאורה היה ראוי להקדים אמירה השניה קודם לאומרו בני אהרן].

ו

קושיא ב

לשיטת הרא"ש קשה גם כן, דאם הכל כבר נלמד מן "הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרָן", מהו הכוונה ביתור אומרו "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם"
(ב) אויסערדעם, לויטן רא"ש [קשה גם כן, שהרי] טאַקע אמת ס'איז געדרינגען פון
הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרָן, [אבל לפי זה] איז דאָך ווייטער נישט פאַרענטפערט פאַרוואָס
פונקטליך זאָגט ער נאָכאַמאַל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם.
אַז אין דעם אַל הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרָן שטייט שוין די גאַנצע זאַך, [הן] וואָס מ'איז
מזהיר אויף טומאה די כהנים, און [הן] וואָס מ'זאָגט אָן די אזהרה [פאַר דין] גדולים על
הקטנים, [שנשמע זאת] פון דעם "שינוי" לשון. איז דאָך טאַקע די קשיא, פאַרוואָס
שטייט נאָכאַמאַל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם.

ז

קושיא ג

ועוד קשה להרא"ש, שהרי בגמרא איתא "אמור ואמרת" להזהיר גדולים על
הקטנים, וגם הוא עצמו העתיק כן לשון הגמרא, ואיך יתפרש זה לשיטתו
(ג) און דאָס לשון אין די גמרא איז דאָך אויך אזוי משמע [כפירוש רש"י. דאיתא שם],
אַמור וְאָמַרְתָּ, און ער זאָגט נישט אַרויס [אמור אל "הכהנים בני אהרן", רק אומר] "אַמור
וְאָמַרְתָּ", להזהיר גדולים על הקטנים. זעט מען דאָך אז דער לימוד גייט פון דעם
אַמור וְאָמַרְתָּ, פונעם "טאַפּלטן" לשון.
נו אז איך וועל זאָגן [כהרא"ש, האיד יבואר בזה לשון "אמור ואמרת"].
און דער רא"ש [אליין] איז אויך אזוי מעתיק דאָס לשון הגמרא ["אמור ואמרת"]
(כמובא בהערה א).

[נו] אז איך זאָג [כהרא"ש] אַז פון 'דעם' [משינוי הלשון] איז [עס] געדרינגען, האָב איך
דאָך נישט פאַרענטפערט ווייטער וואָס די גמרא האָט אָנגעהויבן אַמור וְאָמַרְתָּ,
פאַרוואָס שטייט נאָכאַמאַל וְאָמַרְתָּ. [ואם כן צריך שיהיה איהו מְכַן בלשון "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם" לפי
דרש זה, גם לפירושו של הרא"ש, אשר לזה כיוונו בגמרא בלשון "אַמור וְאָמַרְתָּ"].

ח

[נאָר] לעולם קאָן זיין, דאָ ליגט נאָך עפעס אַ מְכַן, אין דעם 'טאַפּלטן' לשון
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם [אשר בזה יתורצו אלו הקושיות (א-ג, וכדיבאר באות עד-פ)].

קניניות ודייקים בפרשת קדושים

מ'הָאֵט דאָ געליינט דעם שבת [העבר] אין די וואָכעדיגע סדרה [של פרשת קדושים] (יט, כג-כה): **וְכִי תִבְּאוּ אֶל הָאָרֶץ, עַטְס וועטס קומען קיין ארץ ישראל, אַל הָאָרֶץ, וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֵכָל, עַטְס וועטס פלאנצן, [וְעִרְלַתֶּם עֵרְלָתוֹ אֶת פְּרִי,] שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים [לא יאָכְלן], דריי יאָר זיכער [נישט ניצן], וּבִשְׁנַת הָרְבִּיעִית [יִהְיֶה] כָּל פְּרִי קִדָּשׁ הַלִּוּלִים [לה], וּבִשְׁנַת הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו, זאָל מען עסן, לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, דעמאָלטס וועט מען מוסיף זיין, אָנִי ה' [אַלְקִיכֶם].**

קושיא ד

להבין יתור אומרו ונטעעתם כל עץ "מאכל", דהלא מהמשך הענין מובן זה מעצמו כי הכתוב מיירי בעין עושה פרי (ד) איז 'קודם' די קשיא, - דער טאטע זכרוננו לברכה אין קדושת יום טוב פרעגט עס אויכעט, פרעגט ער 'די' קשיא אויכעט דאכט זיך מיר, - וואָס דאָרף ער עפעס זאָגן וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ "מֵאֵכָל", נו וואָס/זשע דען, אז ער זאָגט אז מ'וועט פלאנצן א בוים זאָל מען דריי יאָר [עס האלטן] עֵרְלִים, און דאָס פינפטע יאָר זאָל מען 'עסן', איז דאָך עס אַן עץ עֲשֵׂה "פְּרִי". ער קען זאָגן וְנִטְעַתֶּם כָּל "עֵץ" וְעִרְלַתֶּם עֵרְלָתוֹ אֶת 'פְּרִיו', וואָס דאָרף ער אַרויסזאָגן עץ "מֵאֵכָל".

יא

קושיא ה

למה הוצרך לומר וּבִשְׁנַת הַחֲמִישִׁית "תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו", והלא מעצמו נבין כי כשאין עוד בזה איסור של ערלה או נטע רבע, יאכלו את פריו, דהא אדעתא דהכי נטעי להו

(ה) 'דערנאָך' ברויך מען פאַרשטיין, מילא [וואָס] ער רעכנט אויס שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים, [יש בזה צורך כדי] מ'זאָל וויסן [דעם דין], אין די ערשטע דריי יאָר טאָר מען נישט עסן, [וכן מה שאמר] וּבִשְׁנַת הָרְבִּיעִית וגו' קִדָּשׁ הַלִּוּלִים, [הוא כדי שנדע מ'זאָל] אַרויף ברענגען קיין ירושלים, אַזוי ווי דער דין איז [פון] נטע רבעי.

[ומזה] פאַרשטייט מען דאָך שוין [אז] נאָכדעם קומט נאָך, [אז אין] די אַנדערע יאָרן קען מען עסן, און די אלע זאכן, מ'ווייסט דאָך [אלליין]. וואָס דאָרף ער מיר דערציילן א פסוק וּבִשְׁנַת הַחֲמִישִׁית "תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו", נו אודאי וועט מען עסן, וואָס דען, וואָס דען זאָל מען טון.

אַז ס'איז נישטאָ קיין איסור, ס'איז שוין נישט קיין עֵרְלָה, און ס'איז נישט קיין נְטֵע רַבְעִי, הָאֵט מען דאָך געפלאַנצט אויף דעם תכלית [לאכול פירותיה], קומט אויס [כי] אודאי שטייט עס צום עסן. דאָרף זיין אַן איבעריגער פסוק ער זאָל מיר דערציילן אז די פינפטע יאָר זאָל מען עסן? וואָס דאָרף מען דאָס דערציילן.

יב

קושיא ו

ברש"י: לא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצמער בו חנם, לפיכך נאמר לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ

[וּבִשְׁנַת הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו] לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ.

¹ בקדושת יום טוב (קדושים ד"ה): **וְכִי תִבְּאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֵכָל וְעִרְלַתֶּם עֵרְלָתוֹ אֶת פְּרִיו. לְכַאֲרֵה יֵשׁ לְדַקֵּק עַל אֹמְרוֹ עֵץ "מֵאֵכָל", הלא ממילא מדכתיב אחר כך וְעִרְלַתֶּם עֵרְלָתוֹ אֶת פְּרִיו, ידענין דען דכתיב מקודם עץ מאכל הוא, ולא אילן סרק, דלא שייך ביה וְעִרְלַתֶּם עֵרְלָתוֹ אֶת "פְּרִיו", דאין לו פירות.**

זאגט רש"י, זאָלסט נישט מיינען [לומר] "איך האָב דאָ געפלאַנצט, און דריי יאָר איז געווען ערליך, און דאָס פערטע יאָר האָט מען זיך אויך געמוזט פלאַגן [להעלותו לירושלים, ונמצא] ס'איז א גרויסער שאַדן, א גרויסער חסרון".

זאָגט דער פסוק ניין! זאָלסט וויסן דעם וועט דיר מוסיף זיין, דעם וועט דיר נישט קאָסטן, וואָרן דער בורא כל עולמים וועט דיר מוסיף זיין.

אַזוי זאָגט דאָך רש"י פֿשט, אַזוי ווי די חכמים ז"ל האָבן געלערנט, אַזוי שטייט דאָך [בתורת כהנים].

יג

וקשה דיותר היה ראוי לכתוב הבטחה זו של הוספת התבואה, לעיל בפסוק שלש שנים, או בפסוק ובשנה הרביעית, דמיירי בזמן 'איסור' הפירות. ולא בשנה החמישית, שכבר הוא זמן 'החיתר'

(ו) לכאורה די הוספה [שיתוסף התבואה] דאָרף מען 'ציזאָגן' ביים [פסוק] שלש שנים [ניהיה לכם] ערליך [ובפסוק] ובשנה הרביעית קדש הלולים, ווייל מיט דעם וואָס מ'עסט נישט, העט מען געדארפט צו אוועקגיין [מיט שאַדן].

אַבער [כאן בשנה החמישית] אז ער זאָגט תאכלו את פֿריו, דאָרט שטעלט ער אַראָפּ דעם להוסיף לכם תבואתו? איבער דעם איז בשנה החמישית תאכלו את פֿריו? דאָס איז דאָך נישט פֿאַר דעם, [שהרי] דער להוסיף לכם תבואתו איז דאָך דורכן שאַדן, נואם [כן] דאָרף דאָס שטיין ווען פֿריער, ביי די 'פֿריערדיגע פֿסוקים' דאָרף דאָס שטיין.

יד

קושיא

במדרש מביא לכאן הפסוק עין חיים היא למחזיקים בה, והאריך טובא בענין מעלת "מחזיקי תורה". וצ"ב להבין שייכות כל דרש זה לפשוטו של מקרא דמיירי מנטיעת עין מאכל, ומצות ערלה ונטע רבעי

דער מדרש זאָגט אויפן פסוק ונטעתם כל עץ מאכל, זה שאמר הכתוב עין חיים היא למחזיקים בה, דערנאָך טייטשט ער אויס די גאַנצע זאך אויף תורה, ער ברענגט

^י ברש"י (יט, כה): להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו, תהיה להוסיף לכם תבואתו, שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעות. היה רבי עקיבא אומר, דברה תורה כנגד יצר הרע, שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם, לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו? אָני ה'. אני ה' המבטיח על כך, ונאמן לשמור הבטחתי.

^י פירוש: להוסיף מאמר זה.

^י בויקרא רבה (כה, א-ב): וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֵכֶל. הדא הוא דכתיב (משלי ג, יח) עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ. אמר רב הונא בשם רב אחא, שלא יהיו דברי תורה בעיניך כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה להשיאה לאחד, אלא (שם ב, א) בְּנֵי אִם תִּקַּח אֶמְרִי וּמִצּוֹתַי תִּצְפֶּן אֹתָן, אִם יֵשׁ לָךְ זְכוּת קָח אֶמְרִי. רב הונא בשם רב בנימין בן לוי אמר, משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא, אמר לו אבא מתיירא אני בדרך מהלסטם, ובים מפני אפורטין, מה עשה אביו, נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע, ונתנה לבנו ואמר לו יהי המקל הזה בידך ואי אתה מתיירא משום בריה, אף כך אמר הקב"ה למשה, אמור לישראל, בְּנֵי עֲסֻקוּ בתורה ואין אתם מתייראים משום אומה.

אילו נאמר עין חיים היא "לעמלים" בה, לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא "למחזיקים" בה. אילו נאמר [ארוך] אֲשֶׁר לֹא "ילמד", לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא [כתיב] (תבוא כו, כו) אֲשֶׁר לֹא "יקים" את כל דברי התורה הזאת.

רב הונא אמר, אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה. אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים, ואם היה למוד לשנות פרק אחד, ישנה שנים. ואם אינו למוד לקרות ולשנות, מה יעשה ויחיה, ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי. שאלו נאמר ארוך אשר לא "ילמד" לא היתה תקומה, אלא ארוך אֲשֶׁר לֹא "יקים", אילו נאמר עין חיים "לעמלים" בה לא היתה תקומה, אלא עין חיים היא "למחזיקים" בה.

פי בצל התקמה בצל הפסוק (קהלת ו, יב). אמר רבי אחא בשם ר' תנחום ב"ר חייה, למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה ספק בידו למחות ולא מיחה, להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארוך, הה"ד ארוך אשר לא יקים.

א גאנץ אריכות דער מדרש [בענין] החזקת התורה, [ומפרש הכתוב הנזכר, כי] אֵילוֹ ס'העט געשטאַנען "לְעִמְלִים" בַּהּ, לא היתה לישראל תקומה, אלא [כתיב] "לְמַחְזִיקִים" בַּהּ, [דאפילו] ווער ס'איז מחזיק די תורה הקדושה [בתמיכת כסף] איז אין דעם כלל [פון עץ חיים היא], אז דעם חלק [של המחזיק] אין די תורה הקדושה איז די זעלבע חלק [נשל] הלומד. און ער ברענגט די מעשה [פון] יששכר וזבולון, ער ברענגט אן אריכות גדול דער גאנצער מדרש.

(ז) [אָבער] לכאורה וואו קומט דאָס עפעס אָהער. דאָ שמועסט מען ווען מ'פלאַנצט א בויס, און ס'איז ערְלֵה מיט נָטע רַבְעִי, וואו קומט אָהער [ענין החזקת התורה].

טו

די מפרשי המדרש זאָגן' .. ס'האָט נישט געדאַרפט שטיין די גאַנצע זאך [של הלשון ונטעטם כל עץ מאכל]. ס'העט גיווען געדאַרפט שטיין [רק וכי תבאו אל הארץ וערלתם ערלתו את פירותיו], עטס וועטס קומען קיין ארץ ישראל זאָלסטו [נוהג זיין דין] ערלים פון אַלע ביימער. וואָס איז דער ונטעטם כל עץ מאכל. [וולכן] דרש'נט ער [במדרש] א דרש, אז דאָס גייט אַרויף אויף תורה, מ'זאָל איינפלאַנצן תורה, און [לכן דרשן] דער גאַנצער "לְמַחְזִיקִים" בַּהּ.

טז

דער כלל איז דאָך אָבער דאָך, זאָג איך אייביג, אז יעדער דרש [יש לו שייכות וקישור עם הפשט]. ס'איז טאַקע אמת, הן אַז דער פֿשט איז אמת, [וכמו שאמרו] (שבת סג.) אַין מקרא יוצא מידי פשוטו, [און] הן דער דרש [איז אמת], אָבער ס'מוז האָבן עפעס א 'שייכות'. [ואם כן צריך ביאור], דאָ שמועסט מען ווען מ'פלאַנצט אן א בויס פאַר די פירות, אז מ'זאָל עס עסן, וואו קומט אַריין [דעם וואָס] ער דערציילט מיר פון מחזיקי תורה.

ר' ירמיה אמר בשם ר' חייא, לא למד אדם ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחרים ולא היתה ספק בידו להחזיק, והחזיק, ולא למחות ומיחה, הרי זה בכלל ברוך.

ר' הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא, עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן, ואית ליה ג' קריין, חדא כי בצל החקמה בצל הכסף, ב' (ישעי נה, ב) אֲשֶׁרִי אָנֹכִי יַעֲשֶׂה זאת, והדין, עץ חיים הִיא לְמַחְזִיקִים בַּהּ.

שמעון אחי עזריה אמר משמו, והלא שמעון היה גדול מעזריה, אלא על ידי שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון, לפיכך נקרא הלכה על שמו, ודכוותה (ברכה לג, יח) וְלִזְבוּלָן אָמַר שָׁמַח זְבוּלָן בְּצִאֲתָךְ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלֶיךָ, ולא יששכר גדול היה מזבולון? אלא על ידי שהיה זבולון מפרש מיישוב, ועוסק בפרקמטיא, ובא ונותן לתוך פיו של יששכר, נותן לו שכר בעמלו, לפיכך נקרא הפסוק על שמו, שנאמר שָׁמַח זְבוּלָן בְּצִאֲתָךְ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלֶיךָ.

¹ בפירוש מהרז"ו על המדרש שם: ונטעטם כל עץ. משמע שהוא מצוה לנטוע עץ, ואיזה מצוה יש בזה. ואם משום ישוב ארץ ישראל, הרי לבנות בית ולזרוע שדות וכדומה, הכל בכלל ישוב ארץ ישראל, ולמה דוקא ונטעטם [עץ]. על כן דורש גזירה שוה על עץ חיים, עיין לקמן פרשה כ"ט סימן ה'.

וביפה תואר שם: הדא הוא דכתיב עץ חיים היא כו'. איכא למידק מה טעם דרשה זו גבי ונטעטם כל עץ מאכל. ועוד וכו'. ויראה דבעי למדרש ונטעטם כל עץ מאכל, הערה אל לימוד התורה וקיום מצותיה, שהם נטעי נעמנים, מתורא דונטעטם, דאם לא כן כי תבאו אל הארץ וערלתם עלרת פרי כל עץ מאכל מיבעיא ליה, ומדכתב ונטעטם, משמע דבנטיעה עצמה מצוה איכא, והיינו נטיעת התורה. ועל זה מיייתי קרא דעץ חיים, לזכר, לומר דתורה איקריא עץ חיים, ומכיון דמיייתי ליה דריש ליה כדרך המדרש וכו'.

יז

ובקדושת יום טוב מוכר שייכות הדרש עם הפשט, דכשם שהכתוב מבטח בסוף הענין להוסיף לָכֶם תְּבוּאוֹת, שלא יגיע לאדם הפסד ע"י מצות ערלה ונטע רבעי, כמו כן יש הבטחה להמחזיקי התורה שלא יפסידו כלום ע"י נדבתם, רק אדרבה יתוסף להם הברכה על ידי זה

דער טאטע זכרוננו לברכה אין קדושת יום טוב, ער זאָגט, ער ברענגט אויך דעם מדרש, זאָגט ער [לכאור] אז ס'האָט א שייכות¹.

זאָגט ער, די מחזיקי תורה, מחזיק זיין [אז] ס'זאָל א קיום האָבן, דאָס איז א הוצָאָה, דאָרף מען דאָן אסאך [געלט] אַוועקגעבן, דאָכט זיך יענעם [להמחזיק, לטעון ולומר] "איך גיב דאָ אַוועק אַזויפיל פאַר 'יענעם', [און] 'איך' האָב נישט [דערפון] גאַרנישט".

ברענגט מען א ראייה, פונקט אַזוי ווי די תורה הקדושה האָט געזאָגט [בהפשט] להוסיף לָכֶם, אז דעם וואָס דו טוסט פאַר די מצוה [של ערלה ונטע רבעי], לעולם פון דעם וועסטו האָבן 'נאָך מער'. דו מיינסט אז דו האָסט שאָדן, [אבל באמת] דעם וועט דיר ברענגען 'נאָך מער'.

די זעלבע איז ביי מחזיקי תורה, זאָל מען נישט קלערן אז מ'האָט שאָדן, [נאָר] פאַרקערט, אדרבה, וויפיל מ'גיט, גיט דער בורא כל עולמים גיט 'נאָך מער', ער גיט מער צוריק. אַזוי זאָגט דער טאטע זכרוננו לברכה אין קדושת יום טוב.

¹ בקדושת יום טוב: מה מאוד יומתק מאמר הכתוב ונטעתם כל עץ מאכל, היינו אם גם עץ מאכל הוא, אף על פי כן לא תהא כוונתכם בראשית הנטיעה לאכול פריה, אלא תהיה הכוונה וערלתם ערלתו את פריו ולא יאכל, רק למען לקיים מצות בוראו שצוה וערלתם ערלתו את פריו. אך ע"י שהאדם יראה לעינים ובן אדם ויתנחם על כל עמלו שלש שנים אך לריק וכחו לבהלה, כי שלש שנים יהיה ערלה ולא יאכל, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה', ואך בשנה החמישית תאכלו את פריו, ויבוא להפסד כל השנים הללו, לזה הבטיחו הקב"ה להוסיף לכם תבואתו, ופירש רש"י ז"ל היה רבי עקיבא אומר דברה תורה נגד יצה"ר, שלא יאמר אדם הרי ארבעה שנים אני מצטער בו חנם, לכן נאמר להוסיף לכם תבואתו ולא תבוא לידי הפסד.

ומעתה יש מקום ח"ו בלב האדם לטעות לנטוע עץ מאכל להיות ג' שנים ערלים ולא יאכל, כהתורה והמצוה, אכן עיקר כוונתו ומחשבתו תהיה על ההעדפה של להוסיף לכם תבואתו, ולא באמת ובתמים לקיים מצות בוראו בלי מחשבת פגול ופסול, לזה אמר אג"י ד' אַלְקִיכֶם היודע מחשבות הנסתרות והנגלות, מחשבת אדם ותחבולותיו, אלקים יראה ללבב אם יהיה בראשית הנטיעה כוונתו לקיים המצוה וכו'.

מצינו למדין, אם האדם העושה המצוה במחשבה זכה וטהורה בלתי לה' לבדו, כגון בנטיעת האילן, אם [כין] לפי הראות יבא לידי פסידא באותן השנים, אעפ"כ שכרו לא יקופח ויבא על שכרו בשנה החמישית בהוספה מרובה. דוגמא לזה המחזיקים ידי לומדי תורה, כי בידוע שאי אפשר לכל ישראל שיהיו פנויים ממלאכה ומשא ומתן, כי הרבה עשו כרבי שמעון ולא עלתה בידם (ברכות ל:), ואתיא בזה הכלל דאם אחד עוסק במשא ומתן ומחזיק את רעהו היושב אוהלים ועוסק בתורה בכל עת, כמאמר הכתוב שמח זבולך בצאתיך וישכר באהליך, זבולך יוצא בפרקמטיא וישכר עוסק בתורה, ואם האדם העוסק במשא ומתן ומחזיק ברעהו הלומד תורה לשמה, לו יחשב כאלו הוא בעצמו היה לומד ושניהם קיימו ולמדתם אותם.

וזה המדרש עץ חיים הוא למחזיקים בה, הגם שאינו לומד בעצמו, כי אי אפשר שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה יום וליל, ומוכרחים איזה מהם לעסוק במשא ומתן, עם כל זה אם יחזיק בידי התלמיד חכם הרי הוא כאילו הוא בעצמו היה לומד, וזה אומרו "לעמלים" בה לא נאמר, דא"כ לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא "למחזיקים" בה, והרי הוא כמבואר.

אכן שמא יעלה על לב האדם ויאמר לבדו, אם אני מחזיק את חברי אפסיד ומנחלתי יגרע, ולמה לי זאת, הלא אנכי מיגע עצמי בקור וחום בשלג ומטר בעבודת הפרך ובזיעת אפי להפיק איזה שכר מעמלי, ולאשר לא עמל [בן] אתן חלקי, להיושב אוהלים בשלוה והשקט, ומי ימלא חסרוני אשר יחסר לי. על זה סמך המדרש לפרש ונטעתם כל עץ מאכל, דמזה נשמע דאף שלכאורה יראה שע"י המצוה שלש שנים יהיה לכם ערלים יהיה לו חסרון וכל עמלו יהיה לריק, ואפילו הכי יבא על שכרו שהקב"ה ימלא חסרונו בכפלים כדכתיב להוסיף לָכֶם תְּבוּאוֹת. כמו כן אל ירע לב האדם בתתו מהונו להחזיק ברעהו היושב על התורה, כי לא יחסר לו העושר, ועוד יוסיף לו הקב"ה, ואדרבה ע"י זאת יזכה להניח ברכה אל ביתו, וקיים המצוה יהיה סבה לזאת הברכה. וה' הטוב יוסיף ברכה והצלחה אל כל ישראל, ויתרומם קרן התורה ולומדיה בגאולה שלימה בזמן קרוב, אמן.

איבערדעם ברענגט ער צי די מימרא פון עץ חיים היא למחזיקים בה, צו דעם פסוק, דורך [=צוליב] דעם 'אויספיר' וואָס דער פסוק זאָגט לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ. אזוי שטייט אין קדושת יום טוב.

יח

אבל מ"מ עדיין צריך לבאר מאי שנא דנקט מצות החזקת התורה יותר משאר כמה מצות שיש בהם חסרון כים, וגם לבאר הקישור מענין מחזיקי תורה עם "כל" הענין של פרשת ערלה, ולא רק עם סוף הענין

[נאָר] פונדעסטוועגן [עדיין יש להבין, כי] נישט נאָר די מחזיקים [שייך בהם ענין זה], ס'איז [ביי] אַלע מצות, ס'איז דאָ אַסאַך [מצות] וואָס זיי קאָסטן [געלט]. און פונדעסטוועגן מוז דאָך אַלץ האָבן א שייכות [מפרשה זו דיקא לענין החזקת התורה בפרטות]. [ולכן נראה להוסיף עוד ביאור בזה, וואָס] מ'קען אפשר זאָגן אז דאָס קער זיך טאַקע אָן [ענין החזקת התורה] מיטן 'גאַנצן' ונטענעם פֿל עץ מאַכט, איז דאָס איינס, האָט דאָס א שייכות.

יט

קושיא ח

במשנה אמרו בן חמש שנים למקרא, ומפרש הברטנורא דסדר חינוך התינוק ללימוד התורה נלמד מפרשת ערלה, דשלש שנים הראשונים אין לומדים כלום, ובשנה הרביעית לומדים צורת אותיות שהם קודש הלולים לה, ובשנה החמישית מוסיפין ללמוד עמו תורה הרבה, בבחינת תאכלו את פריי להוסיף לכם תבואתו

דאָ אין די [פרקי אבות], די משנה זאָגט 'בן חמש [שנים] למקרא, און ער רעכנט אויס בן עשר למשנה, [און אזוי ווייטער].

זאָגט דער ברטנורא [על אומרו בן חמש למקרא], אז דאָס שטאַמט, דאָס איז געדרינגען פונעם פסוק שְׁלֹש שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים, איך לערן אַרויס פון ערלה. אזוי ווי דאָרט איז שְׁלֹש שָׁנִים עֲרֵלִים, אזוי א קינד, דריי יאָר טוט ער גאָרנישט, און דאָס פערטע יאָר הייבט ער שוין אָן צו לערנען [צורת אותיות], ביי די דריי יאָר, עפעס אותיות. און נאָך די פינף יאָר [איז] סְפִי לִיָּה כְּתוּרָא^א [שמלמדין אותו תורה הרבה, ועל זה נאמר ובשנה החמישית] תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִי לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ. - אזוי זאָגט דער ברטנורא.

ב

ובספר סדר היום מתמה על זה, דמה שייך ענין לימוד התינוק לדיני ערלה בפירות

א חידוש פלא. אין סדר היום איז דאָ^ב, זאָגט ער דאָך צום סוף פונעם סדר היום א גאַנצער [פירוש] דאָ אויף דער משנה [בן חמש שנים למקרא]. זאָגט ער, יש מי שכתבו אז

^ט ולא רק עם הסיפא לחוד במה שאמר להוסיף לכם תבואתו.

^א 'במשנה אבות (ה, כא): 'יהודה בן תימא אומר, בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לדרוך, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוח, בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם. - ובפירוש הברטנורא: בן חמש שנים למקרא. מערלה לפינן, דכתיב שְׁלֹש שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים וגו'. ובשנה הרביעית יִהְיֶה כָּל פְּרִי קֶדֶשׁ הַלֹּלִים, שאביו מלמדו צורת האותיות והיכר הנקודות. ובשנה החמישית תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִי לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, מכאן ואילך ספִי לִיָּה כְּתוּרָא. ^א כמבואר בגמרא כתובות (ז,): אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת [שהיה מלמד תינוקות], בציר מבר שית לא תִּקְבִּיל [אלו ללמוד תורה], בר שית קביל, וְסָפִי לִיָּה כְּתוּרָא [ופירש: 'הלעיטהו בתורה כשור שאובסין אותו]. - וכתב הריטב"א, שהכוונה לתחילת שש, דהיינו בן חמש.

^ב בספר סדר היום (לרבי משה ׳ן מכיר, בסוף הספר, בפירוש משנת בן חמש שנים): בן חמש שנים למקרא. מה שהתחיל התנא בענין הקריאה של התינוק מה' שנים ואילך, אפשר לומר כי דיבר בהנהגה, שכן דרכן של רוב תינוקות שאינן יודעים לִדְבֹר כראוי עד הזמן הזה, בפרט לענין קריאת פסוק, ולזה אין מוליכין אותו לבית הספר קודם הזמן הזה, כי הוא דבר לבטלה, ואין לצער דעבר במקום שאין לו תועלת כל כך. עוד אפשר דמקרא רצ"ל פסוק, אחר

איך לערן [עס אַרויס] פון ערלה. זאָגט ער, **ראין בזה ממש**, [ווייל] וואו קומט אײנס צו דאָס אַנדערע, [והלא בהפירות] דריי יאָר ערלה דעס איז פאַר די סטרא [אחרא] פאַר'ן ס"מ [ליתן לו חלקן], מ'טאָר נישט נוצן, [כיון שפרי האילן תכליתו להנאת הגוף]. אָבער [ביין] דאָס קינד איז דאָך פאַרדעם ווייל ער 'קען נישט', ווען ער זאָל קאָנען העט מען געלערנט מיט אים דעם ערשטן טאָג. [ועל כן] ער מאַכט דאָס אַוועק [לטעם המובא בברטנורא].

כא

וכנראה שלא היו המדרשים מצויים אצלו, ולכן נעלם ממנו שדברי הברטנורא מקורם במדרש תנחומא, ששם דורש פרשת ערלה על סדר לימוד התינוק

[נאָר] ס'איז א חידוש [דברי הסדר היום, כי באמת] ס'איז א מדרש [תנחומא] (כדלהלן), ס'איז א מאמר חכמינו ז"ל.

[ויש לומר כי] זיי האָבן נישט געהאַט די מדרשים [בתקופה של בעל סדר היום לאחר גירוש ספרד], איז אַוודאי נעלם מהם [שלימוד זה מבואר במדרש].

כב

ס'איז א מדרש תנחומא.

דער מדרש תנחומא זאָגט^א, **שֶׁלֶש שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים**, [הכתוב] מְדַבֵּר בְּתִינוּק - אַזוֹי זאָגט דער מדרש תנחומא, - אין די שלש שנים הראשונים איז 'גאָרנישט' [שאינו יכול לדבר], און דאָס פערטע יאָר **שָׁנָה הִרְבִּיעִית** [יִהְיֶה כָּל פְּרִי קֹדֶשׁ, שאביו מקדישו לתורה, וזהו הלולים לה'], און דערנאָך [בשָׁנָה הַחֲמִישִׁית] **תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִי** [משעה שהוא מתחייב לקרות בתורה].

די גאַנצע מעשה [וסדר החינוך] אַזוֹי ווי דער ברטנורא זאָגט אויף די משנה בן חמש שנים [למקרא], שטייט אַרויס אין מדרש תנחומא דאָ אויפן אָרט אין די וואָכעדיגע סדרה [של פרשת קדושים].

כג

אמנם סוף סוף טעמא בעי, להבין קישור ענין לימוד תשכ"ר עם ענין פרשת ערלה

ח) אָבער הָא גופא דארף מען פאַרשטיין, דעם ענין גופא, וואָס פאַר א שייכות דאָס האָט [הדרש עם הפשט]. עפעס א שטיקל שייכות מוז דעך עס דאָך האָבן, [דלכאורה]

שיתחיל לקרות, אבל קודם הזמן הזה יעסוק בדיעת האותיות והנקודות וקריאתן. ולפי זה הטעם מוליכין התינוק לבית הספר אפילו כבן ב' או ג' שנים, כדי ללמדו האותיות והנקודות וכל מה שישגיג, וכן נוהגין. אבל יש מי שמדקדק שאין מוליך אותו כל זמן שלא הגיע לשלש שנים, ואפילו ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה ה', וראייתם מפירות האילן שכתוב בהם 'שֶׁלֶש שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים', שעדיין הם ברשותו של ס"מ ואין ליהנות מהם, וברביעית צריך הלולים, ובחמישית תאכל את פְּרִי, הוא הדין נמי לענין הולד, כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסוק בחפצי שמים כלל, מפני שהוא תחת שעבודו של ס"מ, ואפילו מעט מזער, אבל בה' ראוי לעסוק^ב וספינא ליה כתורא, ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דווקא.

אבל לא ראיתי ממש דבריו, וראיותיו מפירות האילן אינה ראייה, כי פרי האילן לא נראה אלא לצורך הגוף ולהנאתו והוא מחלקו של ס"מ, ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו, ולא נעבור בגבולו. אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש א' ולעבוד עבודה שלמה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית, והלואי היה אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד, אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט, כמו שכתוב אָךְ בְּצֵלֶם יִתְּהַלֵּךְ אִישׁ (תהלים לט, ו). ובאלו ה' שנים אין לעצור תינוק בשום דרך, כי אין לו שָׁכַל כלל, וכל מה שיקח מצדו ומתבוננו יקח, אבל אין להכותו כלל על שום דבר וענין וכד'.

^א בתנחומא (קדושים, יד): וְנִטְעָתָם וְעֲרֵלָתָם, הכתוב מדבר בתינוק. **שֶׁלֶש שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים**, שאינו יכול לְהִשָּׁחַ וְלֹא לְדַבֵּר, וּבְשָׁנָה הִרְבִּיעִית יִהְיֶה כָּל פְּרִי קֹדֶשׁ, שאביו מקדישו לתורה, הלולים לה', מהו הלולים שבשעה ההוא [הוא] מהולל להקב"ה. וּבְשָׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִי, משעה שהוא מתחייב לקרות בתורה, מכאן ואילך להוסיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ. מכאן שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה.

וואו קומט ערלה און די פירות פונעם בוים [לענין לימוד תורה לתינוק]. מ'מוז דאך עפעס פארשטיין.

כד קושיא ט

ווייטער שטייט אין פסוק די גאנצע פרשה פון עריות.

קודם הייבט ער אָן [בענין] בתתו מִזְרְעוּ לַמֶּלֶךְ (כ, ד), [שהוא בענין] עבודה זרה". ער הייבט אָן, חלילה, אַזוי ווי ס'איז געווען דעמאָלטס די עבודה זרה, ס'איז דעמאָלטס געווען די יצרא דעבודה זרה, [ואמר הכתוב וְאֵינִי אֶתֶּן אֶת פְּנֵי בָאִישׁ הַהוּא וְגו' כִּי מִזְרְעוּ בְּתֵן לַמֶּלֶךְ] לְמַעַן טָמֵא אֶת מִקְדָּשִׁי וְלַחֲלֹל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי (כ, א). שטייט דאָרט, זאָגט דער פסוק (כ, ב) [איש איש מבני ישראל] אָשר יתֵן מִזְרְעוּ לַמֶּלֶךְ מוֹת יוֹמָת, עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּוּ בָאֶבֶן.

כח

בתורת כהנים ורש"י פירשו לשון הכתוב "עם הארץ" יִרְגְּמָהּוּ בָאֶבֶן, עִם שַׁעֲתִידִים לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ ע"י מצות הללו זאָגט רש"י - [און] ס'איז א תורת כהנים, - [כי] אַז דער בית דין קען נישט [להמיתו], זאָל דאָס גאנצע פאָלק מסייע זיין. עִם הָאָרֶץ, דעס פאָלק שבגינם נברא הארץ, די וועלט איז דורך [=צוליב] זיי באַשאַפֿן געוואָרן. דבר אחר, עִם הָאָרֶץ, שַׁעֲתִידִים לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ, וואָס זענען עתיד מִזְאָל יִרְשְׁנֶעֱנָן דאָס לאַנד [על ידי מצות הללו].

כו

וקשה דהלא ענין הכתוב הוא להזהיר על שמירת התורה לאחר שיבואו לארץ, ובפרט לפירוש הרמב"ן דלהלן, ואם כן לא שייך הלשון "שַׁעֲתִידִים" לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ, דהלא מיירי לאחר שכבר ירשו את הארץ
(ט) לכאורה איז עפעס א חידוש [הלשון "שַׁעֲתִידִים" לִירֵשׁ. שהלא] די מעשה, די זאָך שמועסט דאָך [ווען מ'איז שוין] אין ארץ ישראל (וכדמוכח ברמב"ן דלהלן). דאָס איז דאָך זיכער, פשוט, ווייל די תורה הקדושה שמועסט דאָך כסדר [להזהיר על שמירת התורה לאחר ביאתם לארץ].

כז

ברמב"ן מפרש לשון "עם הארץ" יִרְגְּמָהּוּ בָאֶבֶן, דכל העם הדרים בארץ ישראל, יש עליהם חיוב להקדים עצמן ולסקול באבן את העובדים ע"ז בארץ ישראל

און דער רמב"ן זאָגט [בביאור לשון] עִם הָאָרֶץ, אַ חידוש.

דער רמב"ן זאָגט^{טו}, עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּוּ בָאֶבֶן, [ברענגט ער] דער תרגום זאָגט עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אויף די עִם הָאָרֶץ, זאָגט ער [ברמב"ן, כי] סֵתָם "הָאָרֶץ" וואָס שטייט אין די תורה, מיינט מען ארץ ישראל.

^י עיין בענין זה ברמב"ן קדושים (כ, ה).

^{טו} ברש"י (כ, ב): מוֹת יוֹמָת. בבית דין, ואם אין כח לבית דין, עִם הָאָרֶץ מסייעין אותן: עִם הָאָרֶץ. עִם שבגיננו נבראת הארץ. דבר אחר, עִם שַׁעֲתִידִין לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ על ידי מצות הללו.

^{טז} ברמב"ן (כ, א): לְמַעַן טָמֵא אֶת מִקְדָּשִׁי, לשון רש"י, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי, וכבר רמזתי זה (אחרי יח כא) איך תטמא כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול באיש אחד אשר יחטא. וכבר רמזו זה במדרשם שאמרו (ברכות לה:). כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזל להקב"ה וכנסת ישראל, שנאמר (משלי כח, כד) גִּזְלָן אֲבִיו וְאִמּוֹ וְגו', אין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנסת ישראל, חֶבֶר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית, חבר הוא לשמו הגדול, משם לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים. כי הַחֶפֶץ בַּיִצִירָה שִׁיבְּרָכּוֹ עֲלֶיהָ לשמו הגדול, משם יהיה קיום העולם, ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ומסתלקת השכינה מִיִּשְׂרָאֵל, וכל שכן כשקירב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו. - וזה טעם עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּוּ בָאֶבֶן, כי לא אמר מוֹת יוֹמָת 'באבן ירגמו אותו' כאשר אמר בכולן, אלא הזכיר עִם הָאָרֶץ, לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו, כי

זאָגט ער, [דכוונת הכתוב הוא] אַז דאָס גאַנצע פּאָלק, ווער ס'וואוינט אין ארץ ישראל, זאָל זיך מקדים זיין [אַז] מ'זאָל פארשטיינערן אַזעלעכן וואָס ער דינט די עבודה זרה אין ארץ ישראל, ווייל ער שאַדט פאַר יעדן, אז ער איז מַסִּלֵּק די שכינה הקדושה פון דאָרט. אזוי זאָגט דער רמב"ן.

דער עם "הָאָרֶץ", ווער ס'איז 'דאָרטן' [בארץ ישראל], איז מחוייב זיך להקדים, מ'זאָל זיך מקדים זיין לִסְקָלוֹ בְּאֶבֶן, אַז ס'געפינט זיך א איד אין ארץ ישראל [וואָס] ער דינט די עבודה זרה.

אַזוי זאָגט דער רמב"ן דאָ אין די וואָכעדיגע סדרה [של פרשת קדושים].

(וראה מזה להלן באות נו ואות פה)

כח

על כל פנים [מדברי הרמב"ן מוכח להדיא להכתוב מדבר ווען] מ'איז אין ארץ ישראל. נו וואָס דען זאָגט ער [בתורת כהנים ורש"י] "שעתידים" לירש את הארץ. אז מ'איז "שוין" אין ארץ ישראל, וואָס הייסט "שעתידים" לירש. זיי האָבן דאָך שוין גע'י'רש'נט.

כט

קושיא י

בפסוק ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לְשִׁבְתָּ בָּהּ, יש להבין יתור אומרו "לְשִׁבְתָּ בָּהּ", דפשימא היא שביאתם לארץ הוא בכדי לשבת שם

נאָר דאָס גאַנצע איז שווער, אין פסוק ווייטער, ער זאָגט אַל תַּטְמְאוּ בְּכָל אֱלֹהִי - רעדט מען פון עריות, ער שמועסט דאָרטן ווייטער אין די פרשה פון עריות, - כִּי בְּכָל אֱלֹהִי נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם (יח, כד), [כִּי אַתָּה כָּל אֱלֹהִי עָשׂוּ] וְאָקֵץ בָּם (כ, כג), ולא תטמאו, וְלֹא תִקְיָא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה, וואָס איך ברענג ענק אהין, לְשִׁבְתָּ בָּהּ, דאָרט צו זיצן.

(י) [וקשה לכאורה] וואָס דערציילט ער מיר עפעס "לְשִׁבְתָּ" שָׁם, [צו] זיך באַזעצן. [אז ס'איז] אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה, נו אודאי [איז עס אויף] דאָרט צו זיצן. וואָס דען? [וכי היה הכוונה למה שנהוג כהיום] מ'זאָל פון דאָרט אַרויספאַרן קיין "אַמעריקע" [לקבץ נדבות]? פאַר דעם האָט מען אידן אהין געפירט? דאָס קאָן מען דאָך נישט זאָגן, [ואם כן] וואָס הייסט "לְשִׁבְתָּ".

מ'געפינט נישט אין ערגעץ [לשון כזה, דבשאר המקומות מצינו] ס'שטייט [נאָר אז] דער בורא כל עולמים האָט עס געגעבן פאַר אידן. [ואם כן יש להבין] וואָס איז דער פֿשֶׁט אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם [שָׁמָּה] "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, מ'זאָל דאָרט זיצן. נו אודאי, ס'איז דאָך א יתור נָפִישׁ".

ל

קושיא יא

בפסוק וְאָמַר לָכֵם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמָתִים, יש להבין יתור אומרו "אַתֶּם" תִּירְשׁוּ

נאָכדעם שטייט, [ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם] כִּי אַתָּה כָּל אֱלֹהִי עָשׂוּ

לכולם זייק, כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל. לכך תרגם אונקלוס עֲמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל, כי "הארץ" ירמוז לכל ארץ ישראל, לא לארץ אשר העובד יושב בה וכענין כִּי לִי הָאָרֶץ (בהר כה כג).

"פירוש: שטארק איבעריג. - והוא לשון המורגל בספרים, ובפרט בספרי גדולי ספרד (כהחיד"א ומשכיל לדוד), כמליצה מלשון הפסוק (תולדות כה, טו) יְטוּר נָפִישׁ וְקִדְמָה.

הגוים וְאֶקֶץ בָּם. וְאָמַר לָכֶם, אִיךְ וועל ענק זאָגן, אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמְתֶּם וְנֹאֲנִי אֶתְנַנֶּה לָכֶם לְרֶשֶׁת אֹתָהּ.

י (א) [ויש להבין] וואָס איז דער "אַתֶּם", [דהיה די לומר] וְאָמַר לָכֶם תִּירְשׁוּ, נו אודאי "אַתֶּם". ווער דען? מ'רעדט דאָךְ צו זיי.

לא

קושיא יב

גם קשה שינוי הלשון מן מתנה לירושה, שהתחיל אַתֶּם "תִּירְשׁוּ" אֶת אֲדָמְתֶּם, ושוב אמר וְנֹאֲנִי "אֶתְנַנֶּה" לָכֶם לְרֶשֶׁת אֹתָהּ יב) און דערנאָךְ [קשה המשך אומר] וְנֹאֲנִי "אֶתְנַנֶּה" לָכֶם, אִיךְ וועל עס ענק געבן, הייבט ער אָן [אַתֶּם "תִּירְשׁוּ" אֶת אֲדָמְתֶּם], עטס זאָלטס "יִרְשְׁנֵנּוּ", און אִיךְ וועל ענק "געבן". ממה נפשך, אויפֿאַמאָל איז עס מִתְּנָה מיט יְרוּשָׁה [שהם שני קנינים נפרדים], עפעס איז ער דאָ מִשְׁנָה [מתנה לירושה. וכן קשה באומר] "אֶתְנַנֶּה" לָכֶם לְרֶשֶׁת.

לב

ישוב הקושיות בפרשת קדושים

הקדמה לישוב קושיא ד-ח

ממה שאמרתי בביאור הפסוק הִיֵּשׁ בָּהּ "עֵץ" אִם אֵין
(עד אחר אות לט)

נאָר דאָס ענין, מ'זאָל דאָ פאַרשטיין דאָס ענין, האָב אִיךְ געקלערט [לכאן] קודם דעם וואָס דער פסוק הייבט אָן עֵץ "מאָכל", און דער מדרש דִּרְשָׁנִט עס אויף תורה (קושיא ז).

דאָס איז דאָךְ פשוט [מבואר קישור הדרש עם הפשט], מיט א הקדמה ידועה, [וואָס] אִיךְ האָב עס שוין אַסאך מָאָל געזאָגט^י.

לג

קושיא בפרשת שלח

וכי היה להם ספק בזה, אם יש שום אילן בארץ ישראל

[דהנה] אין פרשת שלח (יג, כ), [ווען] מ'האָט געשיקט די אידן באַקוקן [את הארץ מה היא], זאָגט ער [משה רבינו], מ'זאָל זען הִיֵּשׁ בָּהּ "עֵץ" אִם אֵין, צי ס'איז דאָ א "בוים". איז נישט צו פאַרשטיין, [וכי היה ספק] צי ס'איז דאָ א "בוים"? האָט מען דען געקלערט ס'איז נישטאָ אין גאַנץ ארץ ישראל קיין בוים? זיי זענען דאָךְ געווען אין שְׁכֵנֹת פֿון ארץ ישראל, [ובודאי כבר היו שומעין ויודעין שהוא ארץ טובה ורחבה, אשר לא תחסר כל בה].

לד

ורש"י מפרש בדרך דרש, דהכוונה אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו

רש"י זאָגט [לפרש זה, דהכוונה אויף] אָן אָדָם כָּשֵׁר שִׁיגִין עֲלֵיהֶם [בזכותו], צי ס'איז דאָ א צִדִּיק. [ולפי זה מירשב הענין].

[אמנם לפי פירושו צ"ב] וואָס פלוצים רופט ער אָן "עֵץ" [להצדיק].

^י "בס"ג קדושים תשי"ד, קדושים תשי"ז. לבאר הפסוקים שבפרשת קדושים, על פי הקדמת ביאור הפסוקים בפרשת שלח. ועיין זה גם בס"ג אחרי קדושים תשכ"ו. [וביאור הפסוקים בפרשת שלח עצמו, מצויין לקמן בהערה כא].

[נאָר] ס'איז אַ דָרש'ט. עַץ איז טייטש אַ בוים, ווהתלמיד חכם מגין בזכותו כְּעַץ המסיך על הארץ (רש"י קהלת יא, ג.).

לה

אמנם בתרגום יונתן מפרש להדיא כפשוטו של מקרא, דהכוונה אם יש בה "אילני דמיכל".
ואם כן קשה מה היה הספק בזה אם יש שם עץ מאכל. [וגם להבין קישור הדרש שברש", עם הפשט]

נאָר וואָס טוט מען [לפי הפשט, אַזוי] דער תרגום [יונתן] זאָגט אַרויס הַיֵּשׁ בָּהּ אֵילָנִין דְּמִיכָל, ער זאָגט אַרויס [דהכוונה אויף] אַ בוים "צום עסן", ער זאָגט אַרויס אַן עַץ "מאָכל". נו קען איך דאָך שוין נישט זאָגן [להתרגום ווין] דעם דָרש'. [ואם כן צריך ביאור להבין הפשט, וכי איזה ספק היה להם בזה. וגם איך יתקשר הדרש עם הפשט].

לו

הקדמה לישוב הקושיא בפרשת שלח

הראשונים נחלקו בברכת על המחיה, אם לומר הנוסח וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָהּ.
דלכאורה אין לבקש על ביאת הארץ בכדי לאכול מפירותיה

נאָר וואָס דען, איך האָב שוין געזאָגט לאַנג^א [לבאר הפסוק היש בה עץ, וגם לקשר הדרש עם הפשט, בהקדם וואָס כ'האָב] אַסאָך מאָל נאָכגעזאָגט דעם וואָס דער ב"ח זאָגט^ב.
[דהנה] ס'איז אַ פלוגתא, אין דעם סמ"ג [וטור, אויף דעם וואָס] מ'זאָגט [הנוסח] וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ אין די ברכת על המַחְיָה, וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָה.
דער סמ"ג^ג וויל זאָגן [שלא לאומרו, כי] וואָס הייסט עפעס [שנתפלל] וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ, כלום לַפְרִיָּה אתה צריך^ד, מ'זאָגט עפעס איך זאָל קומען קיין ארץ ישראל [כדי] איך זאָל עסן פון די פירות? ער קריגט דערויף.

^ט בגמרא בבא בתרא (טו.), דרשוהו על איוב שהגין על דורו כְּעַץ.

^ב שרש"י מפרש פסוק זה רק בדרך דרש, שקאי על אדם כשר, כדרכו במקום שאין לפרשו כפשוטו, אבל בתרגום יונתן שמפרש הפשט על "אילני מאכל" צריכים לפרש הכוונה.

^{כא} בס"ג שלח תשי"ג (בעיר קלייולאנד, נדפס בלה"ק בדברי יואל שלח עמוד ש), ובס"ג שלח תשט"ו, תשכ"א, ועוד. ועיין זה גם בס"ג שלח תשכ"ה (על הספינה בדרכו לאה"ק).

^{כב} בטור (אר"ח סימן רח) בברכת על המחיה כתב: וכתוב בספר המצות, שיש לומר אחר כי אתה ה' טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל המחיה וכו'. וכתב עוד [בספר המצות], ויש אומרים ונאכל מפריה ונשבוע מטובה, ואין לאומרו, שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים מצות התלויות בה, עד כאן. ובהלכות גדולות ישנו, ואדוני אבי הרא"ש ז"ל היה אומר וכו'. (כן הוא גירסת הבית יוסף בלשון הטור, שהרא"ש היה אומר. וע"ע בחידושי הגהות שם אות א.)

וכתב על זה הב"ח (אות ח): הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (לה, לד) וְלֹא תִטְמֵא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שָׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי ה' שָׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. ואמר, אם תטמאו את הארץ, נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה. וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אֲשֶׁר אֲנִי שָׁכֵן בְּתוֹכָהּ ממש, בגוף הארץ, נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה, ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך "בני ישראל", כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל, לפי שהשכינה היתה שורה ב'קרבם' ממש, ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ, נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות 'בתוך בני ישראל', יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל. ועל כן נוחא שאנו מכניסין בברכה זו וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה, ונשבוע מטובתה.

^{כג} בסמ"ק (מצוה קנא): ויש גורסין וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָה, ולא נהירא כי אין לנו לחמוד ביאת הארץ ולהתפלל עליה, רק כדי לקיים המצות התלויות בה.

ובסמ"ג (עשין, מצוה כז): ויש ספרים שכתוב בהם וכו' וְנֹאכַל מִפְרִיָּהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָה וְנִבְרַךְ עָלֶיהָ וכו', ואין נראה לי כל כך לשון טוב, משום דאמרינן בסוטה (יד.) גבי משה רבינו, אֶעֱבֹדָה נָא וְאֶרְאֶה וְגו' (ואתחנן ג, כה), וכי משה רבינו תאב היה לאכול מפירותיה וכו'.

[ולשון הטור משמע דכוונתו ללשון הסמ"ק, אבל סגנון דברי רבינו כאן מתאים יותר ללשון הסמ"ג].

און דער רא"ש זאָגט דאָך יאָ, אז מ'זאָל יאָ זאָגן. [און] מ'זאָגט דאָך [עס] טאַקע היינט, עד היום.

לו

אמנם הב"ח מתיר נוסח זה, והכוונה לבקש שתהיה השפעת הפירות מצד הקדושה, באופן שיהא ראוי לנו לאכול מהם. כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, אין שום שר בארץ ישראל רק היא מתנהגת ע"י הקב"ה בעצמו, ואז נכנסת השפעת קדושה בהפירות ומקדש את האוכל, משא"כ אם חוטאין ח"ו והשכינה מסתלקת משם, אז הם"מ נעשה השר שלה, ואז גם השפעת הפירות הוא מצד הטומאה ח"ו

און דער ב"ח זאָגט, ס'איז נישט קיין קשיא [מה שהקשה הסמ"ג, נאָר] מ'מעג זאָגן [נוסח זה].

זאָגט ער, [דהנה כתיב] אָרץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ (עקב יא, יב), אַלע אָרְצוֹת האָבֵן א שֶׁר, [און] ארץ ישראל האָט נישט קיין שר^כ, נאָר דער בורא כל עולמים אַליין. דער בורא כל עולמים אַליין [איין] ה' אֱלֹקֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ.

נו זאָגט ער, אז מ'זינדיגט אָבער, מ'איז מטמא את הארץ, שטייט דאָך איז מען דאָך מסלק די שכינה הקדושה. נו וויאָזוי בלייבט עס עפעס אָן א שֶׁר? נאָר אז דער בורא כל עולמים איז מסלק די שכינה, כאַפט זיך אַרויף דער ס"מ, איז דער ס"מ דער שֶׁר. אַזוי זאָגט דער ב"ח [עס תוספת ביאור].

לח

זאָגט ער אַזוי:

איבערדעם זאָגט ער, אז ס'איז די השפעה [של 'הארץ' נשפע] פונעם בורא כל עולמים, גיבן די 'פירות' קדושה [אל גוף האוכל]. ואם חלילה וחלילה אז ס'איז דער ס"מ [השר של 'הארץ'], איז דאָך די השפעה אין די 'פירות' פונעם ס"מ, זאָגט ער [דהאכל] פון 'די', איז עס נאָך מטמא את האוכל.

איבערדעם איז מען מתפלל [וְהֵעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחָנוּ בְּכִנּוּנָהּ], מ'זאָל קומען [לארץ ישראל] באופן אַז וְנֵאכַל מִפְרִיָּהּ, אַז מ'זאָל מיר קאַנען עסן פון די פירות. אַזוי זאָגט דער ב"ח.

לט

ישוב הקושיא בפרשת שלח

כוונת הכתוב הַיֵּשׁ בָּהּ "עץ", וכפירוש התרגום אֶלְגִּין "דְּמִיכָל", הוא לראות אם השפעת הפירות הוא מצד הקדושה באופן שיוכלו בני ישראל לאכול מזוה. והאיד ידעו זה, הוא על ידי שיראו אם יש שם צדיק המגין על הארץ בזכותו, שתהיה שם השראת השכינה. ונמצא דהדרש מקושר עם הפשט

האָב איך געזאָגט דאָס איז דער פֿשֿט [בפרשת שלח], ער האָט געקוקט הַיֵּשׁ בָּהּ עץ, צי ס'איז דאָ א בוים [וואָס] מ'זאָל קאַנען "עסן".

[און] וויאָזוי וועל איך וויסן צי מ'קען עסן? אז ס'איז דאָ אַן אדם כשר. אז ס'איז דאָ הַיֵּשׁ בָּהּ "עץ", א צדיק וואָס ער איז מגין [בזכותו, שתהא השכינה שורה שם], דעמאָלטס קאַן מען עסן^כ.

^כ על פי דברי הגמרא סוטה (יד. הובא בסמ"ג): דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך, אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי וכו'.

^{כב} עיין בענין זה באורך, בדברי הרמב"ן פרשת אחרי (יח, כה).

^{כג} וז"ל רבינו בס"ג שלח תשכ"א: דאָס קען זיין איז דער פֿשֿט, ס'איז דאָך געווען דעמאָלטס ביי כנען זיי זענען

איז דאָס טאַקע האַ בהא תליא [הדרש עם הפשט].

מ

ישוב קושיא ד, וקושיא ו

כוונת הכתוב וְנִמְעַתָּם כָּל עֵץ "מֵאֵכָל", שתהיה השפעת הפירות מצד הקדושה באופן שיהא ראוי 'לאכול' מזה. והאיך יהיה זה, על ידי נטיעת והחזקת "התורה" בארץ ישראל, שעי"ז תהיה השראת השכינה בארץ, ונמצא דהדרש מקושר עם הפשט

די זעלבע זאך איז דאָ אויך [בפרשת ערלה, שאמר הכתוב] וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם - זָאָגַט ער - כָּל עֵץ "מֵאֵכָל", עטס וועטס פלאַנצן א בוימ [באופן וואָס] מ'זאָל קאַנען "עסן".

איבערדעם זאָגט ער, וויאָזוי וועט מען וויסן [שהוא עץ הראוי "למאכל"]? זאָגט דער מדרש, אז ס'וועט זיין תורה, מ'וועט איינפלאַנצן תורה דאָרטן, און ס'וועט זיין [השראת השכינה בארץ], דעמאָלטס וועט זיין אן עץ "מֵאֵכָל".

מא

ישוב קושיא ה

והוה גם כן מה שאמר הכתוב וּבִשְׁנֵה הַחֲמִישִׁית "תֵּאֲכֹלוּ" אֶת פְּרִי, שעל ידי קיום מצות ערלה ונטע רבעי כפשוטו, תהיה השפעת הארץ מצד הקדושה, ויכלול לאכול מפירותיה

איבערדעם זאָגט דער פסוק, [ווען] עטס וועטס טון אַלעס על פי התורה, ערלה מיט נטע רבעי, דעמאָלטס בִּשְׁנֵה הַחֲמִישִׁית וועט זיין "תֵּאֲכֹלוּ" [אֶת פְּרִי], וועט עטס קאַנען עסן. ס'וועט זיין וְנֵאֲכַל מִפְּרִיָּהּ, אַזוי ווי מ'זאָג מיר [בברכת על המחיה]. אז נישט [אם אין מקיימין מצות הארץ], וויאָזוי איז דער תֵּאֲכֹלוּ מִפְּרִי? דעס קאָן מען נישט עסן [כיון שנכנסת ח"ו טומאה בהפירות, וכדברי הב"ח].

מב

ישוב קושיא ו

ומסיים הכתוב לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאוֹתָו אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, שעל ידי שתהיה ההשפעה ע"י הקב"ה בעצמו, בלא שליח, עי"ז תחול בו הברכה דלעילא

[ולזה אמר] לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאוֹתָו.

וואָרן וויבאַלד אז ס'איז נשפע פונעם בורא כל עולמים, קומט דאָך אַלעס מיט א ברכה, [לזה אמר הכתוב] לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאוֹתָו, פאַרוואָס, זאָגט ער ווייל אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, ווייל דעמאָלטס איז דאָך [אז] דער בורא כל עולמים איז דאָך, ער פירט דאָך [דאָס 'לאַנד'], איז די השפעה [של 'הפירות'] נאָר אונטערן בורא כל עולמים, [איז] ממילא [אז] דאָס קומט מיט א ברכה מרובה, ווען ס'קומט פונעם בורא כל עולמים אַליין, אָן א שליח¹². איז דאָס אַליין איז לְהוֹסִיף לָכֶם.

[געווען] מקולקלים [מכל האומות], ממילא קאָן מען די פירות נישט עסן. נאָר אז ס'איז דאָ אן אדם כשר, וואָס ער איז מגין, איז ער ממשיך די שכינה הקדושה, איז די השפעה [נכנסת בפירות מצד הקדושה], קען מען עסן דאָרטן פון די פירות, פון די ביימער. איבערדעם איז דאָס טאַקע איין פֿשט, הִ'שָּׁ בָּה עֵץ, דער פֿשט מיטן דָּרש, האית בה אילניך דמיכל, צי ס'איז דאָ אן עץ מ'זאָל קאַנען עסן, און אין וואָס איז דאָס גיווענדט, צי ס'איז דאָ אן אדם כשר להגיין עליהם, ער זאָל אויפֿהאַלטן די שכינה הקדושה, ממילא איז דעס אילן דמיכל מיט אן אדם כשר איז דאָס האַ בהא תליא.

¹² וכמבואר בישיבת משה פרשת תולדות (ד"ה וירע יצחק): כי קיום העולם הוא רק על ידי הברכה, לכך אמרו (תענית ח:) לברך ברוך השולח ברכה בכרי הזה. אך אין הברכה שורה לא בדבר המדוד וכו' אלא בדבר הסמוי מן העין (שם) ... אך העניין הוא, דהנהגה הסתמית היא השגחה מסותרת בהטבע, והיינו "השולח" [ברכה בכרי הזה], דהטבע הוא השליח, ואם כן בדבר המדוד שאין יכול להיות נסתר, אין בו ברכה. ולפי זה מובן, דאם יתן השי"ת ברכה בעצמו שלא על ידי שליח היינו הטבע, ואינה מכוסה כלל בטבע, ודאי אין שום דבר יכול לעכב על ידו,

מג

הקדמה להמשך ישוב קושיא ז

בעלי צדקה ומחזיקי תורה, השפעתם גם כן ע"י הקב"ה בעצמו, בלא שליח, וכמובא במדרש

איבערדעם, די מחזיקים [את התורה, הם גם כן תחת השפעת הקב"ה בעצמו].

[ווי] ס'שטייט דאך אין מדרש^כ, ס'שטייט אין בני יששכר דער מדרש^{כט}, [אז] זיי האבן מקבל געווען אויף זיך [כשיצאו ישראל ממצרים, לעשות חסד זה עם זה].

[ומפרשו החיד"א (כסא דוד, דרוש ז) על פי המדרש (רות רבה ה, ד) בא ונראה כמה גדול כוחה של צדקה וכמה גדול כוחן של גומלי חסדים], הקדוש ברוך הוא, אויף די בעלי החסד מאכט דער בורא כל עולמים אליין [שיגין עליהם צלו, שאין חסין] לא בצל כנפי ארץ ולא בצל מלאכים, נאך תחת צלו של הקדוש ברוך הוא, [שנאמר] (תהלים לו, ח) מה יקר חסדך אלוקים "ובצל כנפיך" יחסיון, אז 'די' זענען אונטער הקדוש ברוך הוא [בעצמו].

[ופירש בזה, דפנפים הם השמים של מעלה, ובעלי גמילות חסדים אינם מתנהגים על ידי שר, אלא על ידי השי"ת בעצמו, ובני ישראל כשיצאו ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה, בכדי שלא יהיה עוד הנהגתם מעתה על ידי שום שר (כמו שהיה במצרים), רק על ידי השי"ת בעצמו].

מד

המשך ישוב קושיא ז - לדרך הקדושת יו"ט

ובזה יובן תירוץ הקדושת יו"ט בשייכות דרשת המדרש לכאן בענין מחזיקי תורה, דכשם שבשמירת ערלה ונטע רבעי נאמר להוסיף להם תבואתו אני ח', כמו כן במחזיקי תורה יושפע להם ברכה מרובה על ידי זה

איבערדעם איז טאקע אזוי ווי דער טאטע זכרוננו לברכה זאגט אויף די מחזיקים, [אז] איך נעם עס ארויס פון דארטן, [דמאמרו להוסיף לכם תבואתו נלמד גם על המחזיקים] (וכדלעיל אות יז).

[ולדרכינו יובן זה היטב], ווארן 'די' זענען דאך אויכעט מושפע [מהקב"ה בעצמו, כמו ארץ ישראל], די מחזיקים די תורה הקדושה, זענען דאך מושפע פונעם בורא כל עולמים, [וכדברי המדרש הנזכר].

ממילא אז מ'איז מושפע פונעם בורא כל עולמים, קומט אריין א ברכה אין אלעמען, אזוי ווי די זעלבע זאך וואס ער זאגט להוסיף להם תבואתו אני ח'.

ושורה בכל, אף יותר מכדי שהדעת טועה. והיינו שאנו מתפללין בברכת השנים ברוך עלינו ח' אלקינו וכו' ונתן ברכה, דייקא אתה בעצמך תן ברכה, ולא על ידי שליח. - ונרבינו הביא דברי הישמח משה אלו בכמה מקומות, וכפרט בדרוש חנוכה.

^כ קרוב ללשון זה נמצא בתנא דבי אליהו (פרק כג): אף דוד היה משבח את יוצאי מצרים, כי אפילו המצוה האחת שהיתה בידם נוח לפני הקב"ה הרבה יותר מן כמה מצות שלנו. ומהו המצוה האחת שהיתה בידם, שנתקבצו כולם באגודה אחת וזכרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה.

^{כט} בבני יששכר (תשרי י, כד): והנה זאת מצאנו ראיתי להרב הגדול החסיד מ' חיד"א זללה"ה בספרו כסא דוד (דרוש ז) הביא מדרש חז"ל וז"ל, כשיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה, עד כאן. והוא לפלא.

ופירש הרב הנ"ל בשם הרב מהר"א מיוחס זללה"ה על פי מאמר אחד במדרש רות (רבה ה, ד), אמר ר' אבין, בא ונראה כמה גדול כוחן של צדיקים וכמה גדול כוחה של צדקה וכמה גדול כוחן של גומלי חסדים, שאין חסין לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי שחר ולא בצל כנפי שמש וכו', אלא בצלו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, הדא הוא דכתיב מה יקר חסדך וכו' ובצל כנפיך יחסיון, עד כאן. ופירש בזה, כנפים הם השמים של מעלה, ואשמעין ר' אבין כי בעלי צדקה וגמילות חסדים אינם מתנהגים על ידי שר, אלא על ידו יתברך שמו. והיינו דבצאת ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה, בכדי שלא יהיה הנהגתם על ידי שום שר, רק על ידי השם יתברך ב"ה בעצמו, וכן זכו, וה' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו' (בשלח יג, כא).

איבערדעם איז דאָס מקושר [הדרש עם הפשט], איבערדעם איז די גאַנצע זאָך מקושר, וואָס ער דרש'נט אויף די תורה, מיטן עץ מאכל.

מה

הקדמה לישב קושיא י

היסוד של מצות ישוב ארץ ישראל, הוא להעמיד שם חינוך הבנים על דרך התורה והקדושה, וכמו שצייתה התורה בפרשת עריות להבדיל אותנו מן העמים ולא ילכו בחקות הגוי

מיט דעם קאָן זיין, דערנאָכדעם שטייט די פרשה פון עריות ונכתוב בה וְלֹא תִקֵּי אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה "לְשִׁבֶּת" בה[.].

[דהנה] דאָס איז דער יסוד [של ישוב ארץ ישראל], 'אָהער צו שטעלן' קינדער מיט דורות [נכשרים הנאמנים לה'] אין ארץ ישראל. מיט דעם דערהאַלט זיך עס [קיום התורה וקיום העולם התלוי בה].

מו

ומצינו בגמרא לענין חציו עבד וחציו בן חורין, כופין את רבו לשחררו כדי שיוכל לישא אשה, משום שנאמר לא תהו בְּרָאָה "לְשִׁבֶּת" יצרה. וכן אמרו דמותו למכור ספר תורה כדי לישא אשה, משום דכתיב "לְשִׁבֶּת" יצרה [והנה] מ'געפינט אין די גמרא, גאָר אפּאַר מאָל געפינט מען אין די גמרא, ס'שטייט אפשר אויף פינף זעקס פלעצער אין גמרא^ל, [וואו] תוספות שטעלט זיך אַלץ דערויף און זאָגט דעם תירוץ (דלהלן).

מז

[דהנה] די גמרא זאָגט אין גיטין דאָרטן^{לא}, חציו עבד וחציו בן חורין, וואָס זאָל ער טון [שיוכל לישא אשה], כופין את רבו ועושה אותו בן חורין. ווייל וואָס זאָל ער טון, ער טאָר נישט נעמען קיין שְׁפָחָה [מחמת צד בן חורין], און ער טאָר נישט נעמען קיין [בת חורין מחמת צד עבד], און יבטל? אָן א פריה ורביה, [והלא] התורה אמרה, והלא כתיב (ישע' מה, יח) לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבֶּת יצרה.

די זעלבע איז אין מגילה (כז), די גמרא זאָגט אין מוכרין ספר תורה, נאָר ללמוד תורה ולישא אשה. ללמוד תורה, ווייל גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה. לישא אשה, דכתיב לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבֶּת יצרה.

מח

והקשו התוספות למה נקטו הפסוק שבבב"ד, ולא הפסוק שבתורה פְּרוּ ורְבוּ

פרעגט תוספות^{לב} אין די אַלע פלעצער, וואו ער וויל מגדיל זיין די מצוה פון פריה ורביה, פארוואָס ברענגט ער נישט דעם פסוק אין די תורה, פְּרוּ ורְבוּ (נח ט, א ז), וואָס עפעס זוכט ער זיך אַרויס א פסוק אין תנ"ך, לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבֶּת יצרה.

^ל בגמרא ותוספות פסחים פז: חגיגה ב: יבמות סב. גיטין מא: בבא בתרא יג. [נוע"ע בגמרא מגילה כז. בכורות מז. ערכין ב:].

^{לא} במשנה גיטין (מא): מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים, תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם. לישא שפחה אי אפשר, שכבר חציו בן חורין. בת חורין אי אפשר, שכבר חציו עבד. יבטל? והלא לא נברא העולם ללא לפריה ורביה, שנאמר לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבֶּת יצרה. אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי.

^{לב} בתוספות גיטין (מא): לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבֶּת יצרה. הא דלא נקט קרא דפרו ורבו, משום דאי הוה יכול לקיים שְׁבֵת כל דהו, משום מצות פרו ורבו לא הוה כפינן ליה, והכא כפינן ליה כדפירשנו. אי נמי נקט האי קרא, משום דמוכחא דמצוה רבה היא. וכן בפרק בתרא דמגילה (כז) מייתי לה גבי מוכר ספר תורה ללמוד תורה ולישא אשה, דקאמר שאני תלמוד תורה דאמר מר גדול תלמוד תורה כו', אשנה נמי, לא תהו בְּרָאָה.

מט

וביותר יוקשה, דהלא הפסוק לְשֶׁבֶת יִצְרָה אינו בלשון "ציווי", כמו הפסוק פָּרוּ וְרָבוּ

און דער אמת, די קשיא איז נאך מער, [דהלא הפסוק שבתורה] דאָס איז דאָך בגדר "ציווי" [הלשון] פֿרוּ וְרָבוּ, [משא"כ הפסוק שבתנ"ך] דאָרט שטייט דאָך נישטאָמאָל אז ס'איז בגדר ציווי.

קודם איז דאָך עס נאָר אַן עֲשֵׂה "מְדַבְּרֵי קְבֻלָּה", אפילו אז ס'איז [ווען] א עֲשֵׂה [בלשון ציווי]. און ס'שטייט דאָך גאָרנישט בגדר "ציווי", ס'שטייט נאָר [בדרך סיפור] לא תהוּ בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה.

נ

אָבער על כל פנים תוספות פרעגט די קשיא, פאָרוואָס זאָגסטו נישט 'דעם' פסוק [פֿרוּ וְרָבוּ].

נא

ותירצו התוספות, כי בשביל מצות פֿרוּ וְרָבוּ לא היו כופין לשחררו, יותר מעל שאר מצות שבתורה. אבל משום הענין של לְשֶׁבֶת יִצְרָה, נמצא דמעות פריה ורביה הוא מצוה רבה יותר, ולכן כופין עבור זה לשחררו זאָגט תוספות, וועגן 'דעם' פסוק [פֿרוּ וְרָבוּ] איז עס נישט אַזאַ גרעסערע מְצוּה ווי אַן אַנדערע, וועגן דעם העט מען נישט געווען כופין את רבו (כבגמרא גיטין), אַזוי ווי מ'נייט נישט [את רבו] וועגן אַנדערע מְצוּת [שהעבד כנעני פטור מהם]. און וועגן דעם העט מען נישט געדאַרפט פאַרקויפֿן קיין ספר תורה (כבגמרא מגילה).
נאָר וועגן לְשֶׁבֶת יִצְרָה, דעם איז א גרעסערער חיוב, און וועגן דעם נייט מען [את רבו]. איבערדעם כאַפט ער דאָס אָן, דעם "לְשֶׁבֶת".

נב

וביאר הענין, כי בפסוק לְשֶׁבֶת יִצְרָה, נזכר החשיבות של מצוה זו, שיש בזה משום קיום העולם והמשכנת ישובו, כי אם לא יעמידו בנים יהיה חורבן העולם לכאורה תוספות איז נישט מסביר פאָרוואָס [מחמת הפסוק לְשֶׁבֶת יִצְרָה] הוא מצוה רבה יותר.

נאָר זעט אויס, [דאָס] קאָן מען פאַרשטיין [מסברא], ווייל דאָס ענין פון לְשֶׁבֶת יִצְרָה [פירושו כן] דאָס איז דער "קיום העולם", דער בורא כל עולמים האָט נישט באַשאַפֿן די וועלט אויף לְתַהוּ בְּרָאָה. דעם דערהאַלט די וועלט. אז נישט איז דאָך חורבן העולם.

נג

וכן יהיה בזה חורבן כל התורה, אם לא ימשיכו את העמדת הדורות וגידול הבנים לתורה [און] אז ס'איז חורבן העולם, איז דאָך מער נישטאָ [קיין קיום לתורה גם כן]. וויבאַלד אז מ'איז נישט מגדל [דורות], ס'איז נישטאָ קיין "קינדער", איז דאָך נישטאָ קיין "תורה" אויך נישט. [ואם אין המשכת התורה, אין קיום לעולם].

ובתוספות חגיגה (ב:): לא תהוּ בְּרָאָה. האי עשה אלים טפי מפרו ורבו, כדאמר במגילה בפרק בתרא (כו.) מוכר אדם ספר תורה לישא אשה וללמוד תורה, ומייתי לא תהו בראה. ובתוספות בבא בתרא (יג.): שנאמר לא תהו בְּרָאָה וגו'. הא דלא מייתי קרא דפרו ורבו, אומר ר"י בר מרדכי וכו'. ור"י מפרש דלכך לא נקט קרא דפרו ורבו, משום דפטור הוא מאותה מצוה כיון שהוא אנוס, וכדי שיתחייב בה לא כפינן לרבו לעשותו בן חורין, דא"כ בכל העבדים נכוף רבם לשחררם כדי שיתחייבו בכל המצות, ולכך נקט קרא לא תהו בראה, משום שהיא מצוה רבה, ומשום הכי כפינן, ובפרק בתרא דמגילה נמי מייתי להאי קרא משום הכי גבי אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה וכו'.

נד

ווי ס'שטייט^{לג} [שביקש יעקב הצילני נא מי' אַחי מי' עשו פֿון יבוא וְהִפְנִי אִם עַל בְּנִים], אַם יֵהָרוּג חֲלִילָה – עֲשׂוֹ – דָּאָרְטֵן אִם עַל בְּנִים, סִפֵּר תּוֹרָה שְׁנָתָן לָנוּ מִי יִקְרָא בּוֹ. ווער וועט לערנען תורה, און ווער וועט טון [מצות].

נה

וּנְמָצָא דְבִלְשׁוֹן "לְשֹׁכֶת" רִמּוֹז בּוֹ הַצּוּרֵךְ הַגָּדוֹל שֶׁל קִיּוֹם מִצְוֹת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וּמִצְוֹת גִּידוּל בְּנִים לַתּוֹרָה. וְלִכֵּן נִקְטָו בְּגִמְרָא פְסוּק זֶה

מִמִּילָא אֵין דַּעַם וּוְאֵרֵט "לְשֹׁכֶת" [מוֹנַח הַכֵּל, הֵן מִצְוֹת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וְהֵן גִּידוּל בְּנִים לַתּוֹרָה]. אִיבֶעֱרַדַּעַם כֶּאֱפֵט אֶלֶץ אָן דִּי גִמְרָא [פִּסּוּק זֶה דִּיִּקָּא, וּוִיִּיל] כִּהֶעֱט טֶאָקַע נִישֵׁט גִּיוּעֵן כּוֹפִין אֶת רַבּוֹ גַּעוּוּעֵן וּוּעֵגֵן אָן אַנְדֶּעֱרַע־ר מִצְוָה, נֶאָר וּוּעֵגֵן "לְשֹׁכֶת".

נו

וּמוֹכֵן מֵאִילֵין, כִּי כָל זֶה שִׁידֵּךְ רַק בְּשׁוּמְרֵי תּוֹרָה וּמִצְוֹת שְׁהֵם מְגִדִּילִים בְּנִים נֶאֱמָנִים לָהּ וּלְתוֹרָתָהּ, שֶׁאֵלֶם יֵשׁ בּוֹה מִשּׁוֹם יֵשׁוּב הָאָרֶץ וְיֵשׁוּב הָעוֹלָם. אֲבָל לֹא כֵן הָרִשְׁעִים, שֶׁאֲדַרְבָּה הִיָּה רֵאיוֹ לַהֲעִבִּירִים מִן הָעוֹלָם, וּכְדַבְּרֵי הַרְמָב"ן בְּפִסּוּק עִם הָאָרֶץ יִדְמָהּוּ כֶּאֱבָן

נו דָּאָס אִיז דָּאָךְ זִיכֶער מוֹכֵן, [אז] "לְשֹׁכֶת" אִיז טִיטש [נֶאָר אוֹיף] אִידֵן שׁוּמְרֵי תּוֹרָה וּמִצְוֹת, אַז מ'אִיז מַעֲמִיד קִינְדֶּער [עַל דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה. אָבֵעֶר] חֲלִילָה רִשְׁעִים אִיז [דָּאָךְ] פֶּאָרְקֶערט, אֲדַרְבָּה [עֲלִיהֶם נֶאֱמַר כִּי] עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמוּ אוֹתוֹ כֶּאֱבָן [וּכְפִירוֹשׁ הַרְמָב"ן דְּלַעִיל (אוֹת כּוֹז)]^{לד}, אֲדַרְבָּה פֶּאָרְקֶערט, דִּי בְרוּיךְ מַעַן דָּאָךְ נִישֵׁט [לִישׁוּב הָעוֹלָם, וְכּוֹמוֹ שֶׁאֲמָרוּ חֲז"ל (סִנְהֶדְרִין עֲא:): דְּטוֹבֶתֶן שֶׁל רִשְׁעִים] רַע לָהֶם וְרַע 'לְעוֹלָם'. [וְעֲלִיהֶם מִתְקִיִּים כְּפִשּׁוּטוֹ מֵאִמְרָם] (עִירוֹבִין יג:): טוֹב לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא מִשְׁנִבְרָא. דַּעַר בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים זֹכֵט דָּאָךְ צוֹ בֶּאֱזַעֲצֵן [יֵשׁוּב הָעוֹלָם, דִּיִּקָּא עִם עוֹבְדֵי ה' וְשׁוּמְרֵי תּוֹרָתוֹן].

נז

הַקְרָמָה לִישׁוּב קוּשִׁיאַ ת, יא, א-ג

מִצִּיּוֹן בְּמִדְרַשׁ כִּי אֲבִרָהֻם אֲבִינוֹ נִיצוֹל מִכְּבִּשְׁן הָאֵשׁ, בּוֹכּוֹת יַעֲקֹב אֲבִינוֹ שְׁהִיָּה עֲתִיד לְצֵאת מִמֶּנּוּ. וּבִיאָר בְּנוֹר הַקּוֹדֶשׁ דְּבִלְשׁוֹן יַעֲקֹב הַכוּוֹנָה עַל כָּל הַכֵּלל יִשְׂרָאֵל, שְׁהוּצֵרְךְ עוֹד אֲבִרָהֻם לַחַיּוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּדִי לַהֲעִמִּיד אֶת הַכֵּלל יִשְׂרָאֵל

עַר דַּעַר נִזֵּר הַקּוֹדֶשׁ^{לה} זָאָגט, [בִּיין] אֲבִרָהֻם אֲבִינוֹ, [שְׁנֵאֲמַר בּוֹ] בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבִרָהֻם (יִשְׁעִי' כט, כב), אֲבִרָהֻם אֲבִינוֹ אִיז נִיצוֹל גַּעוּוֹאָרֵן [בִּאִוֵּר כְּשִׁדִּים מִכְּבִּשְׁן הָאֵשׁ] מִיִּטֵּן [זִכּוֹת], דּוֹרִכֵּן זֹכּוֹת פּוֹן יַעֲקֹב, אַזּוֹי זָאָגט דַּעַר מִדְרַשׁ^{לו}.

^{לב} בְּבִרָאשִׁית רַבָּה (עַה, יג): יִאֲמָר אִם יִבּוֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמִּתְּנָה הָאֶחָת וְהִכָּהוּ (וְיִשְׁלַח לֵב, ט), בִּאוּתָהּ שַׁעָה אֲמַר אֲבִינוֹ יַעֲקֹב לִפְנֵי הַקִּבְ"ה, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כִּתְּבָת בְּתוֹרָתְךָ (אֲמֹר כב, כח) וְשׁוֹר אוֹ שְׁהָ אוֹתוֹ וְאֵת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחָטוּ בְּיוֹם אֶחָד, אִם יִבֵּא רִשְׁעִי זֶה וְיִאֲבֹד אֶת בְּנֵי וְאֶת אֲמָם כִּאֶחָת, סִפֵּר תּוֹרָה שֶׁאֵתָה עֲתִיד לִיתֵן עַל הַר סִינִי מִי יִקְרָא בּוֹ, בִּבְקֶשָׁה מִמֶּךָ הַצִּילֵנִי נֶאֱמַר מִיָּדוֹ שֶׁלֹּא יִבֵּא וְיִכְנִי אִם עַל בְּנִים, שְׁנֵאֲמַר הַצִּילֵנִי נֶאֱמַר.

^{לד} וְעִינֵן עוֹד בּוֹה לַהֲלֵךְ בִּאוֹת פָּה.

^{לה} עִיָּקֵר עֲנִין זֶה מוֹכַב דְּבַרְבֵּי רַבִּינוֹ כְּמָה פַּעֲמִים בְּשֵׁם הִיפָּה תּוֹאֵר. וְלִדּוֹגְמָא עִינֵן דְּבַרְבֵּי יוֹאֵל (לֶךְ עֲמוּד רמ) וז"ל: דִּאִתָּא בְּבִרָאשִׁית רַבָּה רִישׁ פְּרִשְׁתַּת תּוֹלְדוֹת, אֲבִרָהֻם לֹא נִיצַל מִכְּבִּשְׁן הָאֵשׁ אֲלֵא בּוֹכּוֹתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, מִשֵּׁל לֵאחָד וְכו', כִּךְ אֲבִרָהֻם יִצָּא דִּינוֹ מִלִּפְנֵי נִמְרוֹד לִישְׁרָף, וְצַפָּה הַקִּבְ"ה שִׁיעֵקֵב עֲתִיד לַעֲמוּד מִמֶּנּוּ, אֲמַר כְּדָאִי הוּא אֲבִרָהֻם לַהֲנַצֵּל בּוֹכּוֹתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, הֵה"ד לִכֵּן כֹּה אֲמַר ה' אֵל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבִרָהֻם. וְהִקְשָׁה הִיפָּה תּוֹאֵר, תִּימָה לָמָּה לֹא הִיָּה אֲבִרָהֻם כְּדָאִי לַהֲנַצֵּל בּוֹכּוֹת עֲצָמוֹ, עַד שְׁהוּצֵרְךְ לִזְכוֹת יַעֲקֹב. וְתִירֵץ, שְׁמֵן הַדִּין כָּל מִי שְׁמוּסֵר נִפְשׁוֹ עַל קְרוּשַׁת הַשֵּׁם אֵין רֵאיוֹ שִׁיזִילָהוּ ה', כִּי טוֹב הַשְׁלִימוֹת הַגָּדוֹל הַזֶּה וְכו', וְלִזֵּה אֲבִרָהֻם מִצַּד עֲצָמוֹ מִן הַדִּין הִיָּה שִׁישְׁרָף, כִּי זֶהוּ הַטוֹב וְהָרָאוֹ לּוֹ, אֲלֵא מִפְּנֵי מִשְׁךְ זֶרַע הַטְּהוֹר שְׁעִדִּין לֹא יִצָּא מִמֶּנּוּ נִיצוֹל, וְלַחֲכִי נִקֵּט יַעֲקֹב, שְׁהוּא לְשִׁלְשֵׁת הַיִּיחּוּס אֲשֶׁר הִיָּתָה מִטְּתוֹ שְׁלִימָה, עכ"ל. מְבֹאֵר עכ"פ דְּתַכְלִית הַצִּלְתוֹ שֶׁל אֲבִרָהֻם אֲבִינוֹ ע"ה מִכְּבִּשְׁן הָאֵשׁ, הִיָּה רַק בְּשִׁבִּיל לַהֲעִמִּיד דּוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל, עכ"ל הַדְּבַרִּי יוֹאֵל שֵׁם.

וּמ"מ לַפַּעֲמִים מִזְכִּירוֹ רַבִּינוֹ בְּשֵׁם הַנּוֹר הַקּוֹדֶשׁ, שְׁמִבִּיא דְּבַרְבֵּי הִיפָּה תּוֹאֵר וּמִדְגִּישׁ שֵׁם עוֹד דָּגֵם זֹכּוֹת "יַעֲקֹב" שְׁהוּזְכִּירוֹ בְּמִדְרַשׁ, אֵין הַכוּוֹנָה עַל יַעֲקֹב אֲבִינוֹ לְבַד, אֲלֵא עַל דּוֹרוֹתָיו אַחֲרָיו שְׁהוּא הַכֵּלל יִשְׂרָאֵל, וְנִקְוָהה

פרעגט ער די קשיא, [וכי] אברהם אבינו האָט נישט געהאַט גענוג זכותים [לעצמן]. זאָגט ער ניין.

קודם מיינט מען נישט יַעֲקֹב'ן אליין, [נאָר] מ'מיינט ווייל פון יַעֲקֹב זענען אַרויסגעקומען די צוועלף שבטים, דער כלל ישראל.

[דערנאָך] זאָגט ער, אברהם אבינו, פאַר זיינע זכותים, איז אים בעסער געווען 'אַזוי', אז ער העט גיווען פאַרברענט געוואָרן פאַר'ן כְּבוֹד שְׁמַיִם, ער האָט שוין זיך מְשַׁלֵּים געווען גענוג, וואָס האָט ער שוין געהאַט צו טון אויף דעם עולם. וואָס האָט ער געהאַט צו טון שוין אויף דעם עולם, אדרבה ער העט געווען גיווען בעולם העליון [ליהנות מזיו השכינה]. פאַרוואָס האָט מען אים געדאַרפט טון דעם נס ער זאָל ניצול ווערן [מכבשן האש]?

[נאָר] ער האָט דאָן אָבער געדאַרפט 'אהערשטעלן' א דור פון אידן, דעם כלל ישראל, איבערדעם האָט מען געמוזט טון דאָס נס און אים מציל זיין. אַזוי זאָגט דער נזר הקודש.

נח

וכן אמרו כי נח ניצול מן המבול, בזכות תולדותיו

[וכן] ביי נח'ן שטייט אויך [במדרש]¹⁷, וְנֹחַ מָצָא חֵן (בראשית ו, ח), בזכות אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹתָּהּ פֶּנִּים [היוצא לנו מהא דלעיל, כי] דער לִשְׁבֶּת [שהוא העמדת הדורות וגידול בנים לתורה], דאָס איז דאָס גאַנצע [יסוד של נתינת הארץ].

(ראה עוד בזה להלן אות ע)

נט

ישוב קושיא י

התכלית של ישוב ארץ ישראל, הוא להעמיד שם דורות כשרים וקדושים על דרך התורה

על כל פנים [היוצא לנו מהא דלעיל, כי] דער לִשְׁבֶּת [שהוא העמדת הדורות וגידול בנים לתורה], דאָס איז דאָס גאַנצע [יסוד של נתינת הארץ].

זו מבואר בעיקר בדברי הנוה"ק שמפרש כן בדעת היפה תואר. וז"ל הנזר הקודש שם: בהא דמסיק אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכות יעקב, כבר האריך היפה תואר למעניתו בזה, לבאר הטעם למה תלה הצלתו דוקא בזכות יעקב ולא בזכות עצמו, והיפה תואר שם על פי 'דרכו' מסיק דלאו דוקא יעקב לבד אלא הכוונה הוא על יעקב וזרעו, כי יעקב הוא שלשלת היחס אשר היתה מטתו שלימה, ולפיכך המשילים [במדרש שם] לבת הנישאת למלך, לפי שעתידים להתדבק בו בקבלת התורה, וכן משמע נמי לישנא דקרא התם, דכתיב כה אמר ה' אל "בית" יעקב, דמשמע זרע יעקב. וכן הא דכתיב בתריה התם, לא עֲתָה יְבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עֲתָה פָּנָיו יִתְּנוּ כִּי בָּרָאתוּ לְדָוִד מַעֲשֵׂה יָדָיו קָבָרוּ וְגו' הֵי מְבוֹרָא דְקָרָא בּוֹרֵעַ יַעֲקֹב מִשְׁתַּעֲי, וּבּוֹכּוֹתָם נִיצוֹל אַבְרָהָם מִכְּבִשְׁן אֲשֵׁי. אַבְל מִ"מ לִפִּי זֶה קֵשָׁה אֲמַאי בְּאֵמַת נָקַט הַכָּא יַעֲקֹב וְלֹא נָקַט זֶרַע יַעֲקֹב, אִי בֵּית יַעֲקֹב כְּלִישְׁנָא דְקָרָא, לָכֵן נִרְאָה לִי דִידִיק מְדַלָּא כְּתִיב אֲשֵׁר "פְּדוּ" בְּלִשׁוֹן רַבִּים, אֲלֵא אֲשֵׁר "פְּדָה" בְּלִשׁוֹן יַחֲדִיד, דְּמִשְׁמַע דִּיעָקֵר מִלְתָּא תְּלִיא בִּיחִיד הַמִּיּוּחָד שְׁבָהּ הוּא יַעֲקֹב, כִּי גַם זְכוּת זֶרַעו לֹא נִמְשָׁךְ אֲלֵא מִמֶּנּוּ וכו'.

¹⁷ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (כט, ב): רַבִּי שְׁמוּאֵל בִּר רַב יִצְחָק אָמַר אַבְרָהָם לֹא נִיצַל מִכְּבִשְׁן אֲשֵׁי אֲלֵא בְּזִכּוּת שֶׁל יַעֲקֹב, מִשָּׁל לֵאחָד שֶׁהָיָה לוֹ דִּין לִפְנֵי הַשְּׁלִטוֹן וַיֵּצֵא דִּינוֹ מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִטוֹן לִישְׁרָף וַצִּפָּה אוֹתוֹ הַשְּׁלִטוֹן בְּאַסְטְרוֹלוֹגִיָּאָה שְׁלֹ שֶׁהוּא עֲתִיד לְהוֹלִיד בָּת וְהָיָא נִשְׁאֵת לְמֶלֶךְ, אָמַר כְּדָאִי הוּא לְהַנְצִל בְּזִכּוּת בָּתוּ שֶׁהוּא עֲתִיד לְהוֹלִיד, וְהָיָא נִשְׁאֵת לְמֶלֶךְ, כִּךְ אַבְרָהָם יֵצֵא דִּינוֹ מִלִּפְנֵי נְמוּרָד לִישְׁרָף, וַצִּפָּה הִקְבִּ"ה שִׁיעָקֵב עֲתִיד לַעֲמוֹד מִמֶּנּוּ, אָמַר כְּדָאִי הוּא אַבְרָהָם לְהַנְצִל בְּזִכּוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הִ"ד (יִשְׁעִיָּה כט, כב) לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבִרְהָם, יַעֲקֹב פָּדָה אֶת אַבְרָהָם.

¹⁸ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (כט, ה): וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'. אָמַר רַבִּי סִימּוֹן מִצִּינֵי שֶׁהִקְבִּ"ה עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הָאֲחֵרונים בְּזִכּוּת הָרִאשונים, וּמִנֵּין שֶׁהִקְבִּ"ה עוֹשֶׂה עִם הָרִאשונים בְּזִכּוּת הָאֲחֵרונים, וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה', בְּאִיזוֹ זְכוּת, בְּזִכּוּת תּוֹלְדוֹתָיו.

ס

איבערדעם איז רעכט וואָס דער פסוק זאָגט דאָ [בסוף פרשת עריות], ולא תטמאו את הארץ וגו'.

מ'האָט געברענגט אידן קיין ארץ ישראל, מיינט מען [דאָך] דעם תכלית [דערפון] צו פאַרשפּרייטן אידישקייט, [ולזה] מוז מען [דערצו] אז מ'זאָל מעמיד זיין דורות [נאמנים לה' ולתורתו].

[און] חלילה אז עטס וועטס ענק פירן 'נישט אַזוי ווי מען ברויך' [בענין אזהרות פרשה זו דערינות], וואָסערע דורות וועט נאָכוואַקסן? און אז ס'וועט נישט וואַקסן קיין דורות, איז א חורבן. האָט עטץ נישט וואָס צו טון דאָרטן אין ארץ ישראל.

סא

ולזה אמר הכתוב בסוף פרשת עריות שלא לממאות עצמן ח"ו, בכדי וְלֹא תִקֵּא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, כי תכלית ביאת הארץ הוא להעמיד שם דורות כשרים וקדושים, וכמאמר הכתוב "לְשִׁבְתָּ" יִצְרָה דָּאָס איז דער פֿשט, ולא תטמאו את הארץ אשר אנכי מביא אֶתְכֶם שָׁמָּה "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, ס'זאָל נתקיים ווערן דער "לְשִׁבְתָּ", לְשִׁבְתָּ יִצְרָה, לא תהו כְּרָאָה לְשִׁבְתָּ יִצְרָה, [דהתכלית הוא] דער לְשִׁבְתָּ בָּהּ, ס'זאָל זיך ציען דורות פון אידישע קינדער.

סב

וועגן לְשִׁבְתָּ מתקיים רק כשמנחים את הבנים לתורה, וכמאמר המשנה כל שאינו במקרא ובמשנה אינו מן "הישוב" ס'שטייט, די משנה זאָגט אין קידושין (ב), כל שאינו לא במקרא ולא במשנה [ולא בדרך ארץ] אינו מן הישוב, דער איז נישט פון קיין "ישוב". [ונמצא כי אותן שאינם לא במקרא ולא במשנה], פון דעם איז נישטאָ קיין "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, וואָרן 'דער' איז נישט מן "הישוב". אַזוי זאָגט דאָך די משנה בפירושו.

סג

היוצא מזה לענינינו:

הנטול חלק בהחזקת חינוך הבנים לתורה בארץ ישראל, מקיים בזה מצות "ישוב" ארץ ישראל איבערדעם אז ס'איז וועגן "לְשִׁבְתָּ" יִצְרָה, און דָּאָס איז דער עיקר כוונה בישוב ארץ ישראל, מ'זאָל מעמיד זיין, מ'זאָל קענען אויפהאַלטן דורות [כשרים שמה]. [על כן] דער וואָס האָט אַ חֶלֶק [בהחזקת מוסדות התורה], ס'זאָל אויפגעצויגן ווערן דורות פון אידישע קינדער [וואָס] זאָל זיך האַלטן ביי אידישקייט "אין ארץ ישראל", דער איז מקיים דער [מצות] "ישוב ארץ ישראל" לח.

לח וכמו שמבאר רבינו ביואל משה (מאמר ב, סימן קב) וז"ל: ובמה שכתב הבית שלמה (י"ד ח"ב סימן צד) שלהחזיק תלמיד חכם בחוץ לארץ דוחה מצות ישיבת ארץ ישראל, שהחזקת תלמיד חכם יש לו דין תלמוד תורה, שיש לו חלק בתורתו, הנה לפי זה כל שכן המחזיק תלמיד חכם בארץ ישראל דאית ביה תרתי, שיש לו חלק בתורה ובמעשים טובים שעושים שם, וגם יש לו חלק במצות ישוב ארץ ישראל, כי עיקר מצות ישוב ארץ ישראל הוא לעסוק שם בתורה ומצות, שעל תנאי זה ניתנה הארץ כאשר הארכתי לעיל, ואם כן נוכל כלנו לקיים מצות ישוב ארץ ישראל, בהתאמת לשלוח להם החזקה בכל מה דאפשר, ובפרט לתינוקות של בית רבן. וכבר הבאתי כן דעת גדולים וקדושים הקודמים שכתבו ככה.

עוד כתב רבינו שם (סימן קז): והנה כל הגדולים שבדורות הקודמים עוד מהרבה מאות שנים צווחו ככרוכיאה להחזיק עניי ארץ ישראל, וכתבו כולם שגם המחזיקים מחוץ לארץ את העוסקים בתורה בארץ ישראל, מקיימים בזה מצות ישוב ארץ ישראל, שיש להם חלק בעסק התורה בארץ ישראל. ובספר מעשי אבות הנדפס בירושלים שנאספו שמה כל העדרים כמה מאמרים וכתבים שנכתבו ונחתמו בדבר לימוד הלשון, הובא שם במדור השלישי אות ה' מכתב הנעשה באסיפה מן רבנים גאונים מפורסמים, ונחתם עליו כמה וכמה גדולים וצדיקים, ובאמצע הדברים שם כתוב לאמור וזה לשונו: העיר הקדושה היא תקות התבל לב הארץ מקודשת

[ווייל] וואָס איז דער "ישוב", די תורה הקדושה האָט געזאָגט "לְשֹׁבֶת בָּהּ, דַּעַר תְּכַלִּית אִיז דַּעַרפֿון [של ביאת הארץ, כּדן] ס'זאָל אויפֿגעהאַלטן ווערן דער "ישוב". דאָס איז [דער] לְשֹׁבֶת בָּהּ.

סד

הקדמה לישוב קושיא ת, יא, א-ג

ביאור הפסוק ופרי הארץ לגאון ולתפארת

ברש"י מפרש דלעתיד יתפארו ויתהללו עם "בני הצדיקים" שהם נקראים פרי הארץ

א פלא.

רש"י זאָגט אין ישעיה אין קאפיטל ד' (פסוק ב), זאָגט ער אויף דעם פסוק [ביום ההוא יהיה] צמח ה' לצבי [ולכבוד] ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת בית ישראל. זאָגט רש"י, טייטשט רש"י^ט, ופרי הארץ, בני הצדיקים, די קינדער, לגאון ולתפארת, מיט 'די' וועט מען זיך מתפאר זיין און מתהלל זיין לפליטת בית ישראל, מיט די קינדער, מיט די פרי הארץ. פרי הארץ ווערן אנגענופן די קינדער. אזוי טייטשט רש"י.

סה

ויש להבין למה נקט הכתוב רק שבח "בני הצדיקים", והלא מבואר בפסוק שלאחריו שאז יהיו כולם צדיקים, ואם כן למה יתפארו רק עם הכנים ולא עם האבות

לכאורה [קשה], ער זאָגט די "בני" הצדיקים [שעיקר התפארות יהיה עמהם]. און דער אמת איז דאָך [אז] דעמאלטס וועט דאָך נישט זיין "נאָר צדיקים", ווי רש"י זאָגט טאָקע תיכף אין אנדערן פסוק [שלאחריו], שטייט דאָך וְהָיָה כָּל הַנְּשֹׂאֹר בְּצִיּוֹן וְהַנוֹתָר

לשמים לכל אשר יקדיש ימיו לתורה ולתעודה, וכה ה' מתנהג מיום הוסדה דור אחר דור מאבותינו ורבותינו זיע"א, ואחינו שבגולה הם מחזיקים בידי אחיהם יושבי הקודש, להמציא להם מחייתם ופרנסתם, ובוה כל ישראל יש להם חלק במצות ישוב הארץ, עכ"ל. והיה זה דבר ברור בכל הדורות, שבמה ששולחים מצות לארץ ישראל שיעסקו שמה בתורה, מקיימים כולם מצות ישוב הארץ. וכן האריך בזה המהר"ם חאגיז בספרו שפת אמת, והחיד"א בספרו יוסף אומץ סימן י"ט, שזה דברים ברורים שהשולחים מצות להחזיקת לימודי תורה בארץ ישראל, מקיימים מצות ישוב ארץ ישראל כמו היושבים שמה ... ומצות ישוב ארץ ישראל הוא לעסוק שם בתורה על טהרת הקודש, והמחזיקים מחוץ לארץ ביד העוסקים בתורה שמה ובפרט לתינוקות של בית רבן, אשרי חלקם, שמקיימים עי"ז כולם מצות ישוב ארץ ישראל, כמו יששכר וחבולון, וזה ברור.

עוד כתב רבינו שם (סימן קלג אות י'): השולחים מצות לעניי ארץ ישראל הלומדים שם תורה מתוך הדחק, ויודעים בהם שיראים וחרדים הם לדבר ה' לעשות הכל כתורה וכהלכה, ואינם מתחברים כלל לרשעים, שאין להם חלק ונחלה עמהם לא מיניה ולא מקצתה, בזה וודאי מקיימין מצות ישוב ארץ ישראל כתיקונו, כי יש לו על ידי זה חלק בתורה ומצות הנעשים שמה כיששכר וחבולון. וזהו מצות ישוב ארץ ישראל, התורה והמצות שנעשים שמה. וכבר כתבו כן הגדולים וקדושים שבדורות הקודמים.

ובפרט לתעות בצרה, שהיראים צריכים חיזוק רב להנצל מן הקמים עליהם, בפרט לתינוקות של בית רבן המתנהגים ברוח ישראל סבא, בהרחקה גמורה עד הקצה מכל מיני התחדשות שיש בו ארס המזיק רחמנא ליצלן, ואינם מקבלים שום תמיכה כלל ועיקר ממים הזיונים, כמאמר הכתוב (ראה יג, יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החורם, - כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה (ג, לו) הטעם בזה, שלפעמים הנאת משוה מהם יוכל להביאו לידי עבודה זרה רח"ל, - ומתאבקים בקיומם לשמו כרם ה' - צבאות, תינוקות של בית רבן שעליהם העולם עומד (שבת קט"ז). אין ספק שהתומך בידם מקיים מצות ישוב ארץ ישראל כראוי, כי הן המה קיומו של ארץ ישראל. וכבר אמרתי בזה (במסיבה מוצ"ש ויצא השט"ף) הפירוש בדברי חכמינו ז"ל (מסכת כלה א, כא) שאמר רבי עקיבא לרבי טרפון שקנה לו עיר במעותיו, במה שנתן המעות לשכר מלמדי תינוקות, כיון שזה קיומו של העיר. וכן יעזרנו השי"ת על דבר כבוד שמו, עד ביאת משיח צדקינו במהרה בימינו אמן.

ברש"י שם: יהיה צמח ה'. לכס לנוי, לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בס, והחכמים תלמידי התורה, בהם יתלו את צבי כבודם, ופרי הארץ. פרי בני הצדיקים, פרי [צדיק] עץ חיים (משלי יא, ל), הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל: צבי. הוא נוי, דבר צביון שיש חפץ בו.

בירושלים קדוש יאמר לו, זאגט רש"י, ווייל ס'וועט נישט זיין נאָר בלויז צדיקים. נו אז ס'וועט זיין "בלויז צדיקים", די טאַטעס וועלן אויך זיין צדיקים, נו פארוואָס וועט מען זיך מתפאָר זיין נאָר מיט די קינדער, פארוואָס נישט מיט די טאַטעס, די טאַטעס אויך. [והלא ראויה להתפאר] מיט אַלע, מיט אַלע צדיקים. וואָס עפעס .. "פרי" האָרץ, נאָר מיט ד'י'.

סו

אמנם נראה דהכונה על דור האחרון שיזכו לחיות ביאת המשיח. אשר בדור האחרון אין לנו כח זכות רק בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן

[נאָר] זעט אויס אַזוי:

אין דעם פּוּבד הגלות, אין די שווערע דורות, מיט וואָס דערהאַלט מען זיך? [אין] די גרויסע נסיונות, וואָס פאַרמאָגט מען? [נאָר] תינוקות שֶׁל בית רבן!

סז

אין תיקונים שטייט אַזוי, אין זוהר חדש אויף א פלאַץ^{מא} שטייט אַרויס, ס'וועט זיין א דור [פון] עיקבא דמשיחא, [וואָס] ס'וועט נישט זיין גאַרנישט נאָר תינוקות שֶׁל בית רבן. ... אויף דעם, רחמנא ליצלן וואָס ס'וועט זיין, אָבער דאָס' וועט בלייבן.

סח

וע"י שהאבות בדור האחרון יחנכו את הבנים לתורה כראוי, וזכו גם האבות לקבל פני משיח צדקינו ולשוב או בתשובה שלימה להיות גם הם צדיקים. ועל כן יתפארו ויתהללו לעתיד לבא עם אותן "בני" הצדיקים אשר חנכו אותם לתורה, שעל ידם זכו כולם להגאולה שלימה

ממילא די 'טאַטעס' וואָס זיי דערהאַלטן זיך, און מ'האָט א שטיקל כח, און מ'האָט אַמאָל א הרהור תשובה, און מ'קאָן זוכה זיין צו ביאת המשיח און צו טון תשובה שלימה, מ'זאל זיין 'דעמאָלטס' גערעכנט צווישן די "צדיקים". דאָס איז אויך נאָר דורכן כח פון די "קינדער", פון די תינוקות שֶׁל בית רבן, ווייל מ'האָט מַגְדֵּל געווען קינדער. [נמצא] אַז דאָס איז טאַקע פאַר ד'י אַליין' אויך [עיקר הכח הזכות שלהם].

סט

איבערדעם זאָגט דער פסוק, טאַקע די בְּנֵי הַצְּדִיקִים [בהם יתפארו ויתהללו פליטת בית ישראל], דעם שְׂבַח וועט מען געבן פאַר'ן "פרי" האָרץ, פאַר די קינדער וואָס מ'האָט אויפגעצויגן. [ווייל] דאָס איז דער כֹּחַ [וזכות של כל הדור], די תינוקות שֶׁל בית רבן.

^מ ברש"י שם: וְהָיָה הַנֶּשֶׁאֶר. בהם, בְּצִיּוֹן יִתִּישְׁבוּ: וְהַנּוֹתֵר בְּכָל מְקוֹם, יִשְׁכְּנוּ בִירוּשָׁלַיִם: קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים.

^{מא} בזוהר חדש (במדרש הנעלם, בראשית דף יא:): באותה שְׁעָה בָּכָה רַבִּי עֲקִיבָא, אָמַר לִיה [רבי אליעזר] על מה קא בכית. אָמַר לו, אוי לדור שִׁיחֵי יְתוּמִים מִמֶּךָ. אָמַר לו, אַל תֹּאמַר כֵּן, אֶלָּא ווי לדור שִׁיחֵי יְתוּמִים בְּלִי אָב, בְּלִי חָסֶם מוֹרֶה, וְלֹא תִלְמִיד הוֹגֵה. וְיָמִים יְבֹאֲדוּ, שְׁכָל הַדּוֹר יִהְיֶה חֲצוּפִים וְעֵצִי פָנִים, וְתִשְׁתַּכַּח תּוֹרָה, וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ. וְהַמִּתְעוֹרֵר לְבָבוֹ בַּתּוֹרָה, יִהְיֶה נִבְזֶה וְחָדֵל אִישִׁים. ווי לְדָרָא הֵהוּא כַּד יִתֵּי הֵהוּא דָּרָא. אָמַר לִיה לִית דָּרָא הֵהוּא מְתָקִים, אֶלָּא בְּהִבָּל פִּיהֶם שֶׁל תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן, כַּד אֵינוֹן רַפִּיכִין בְּלִבָּד, וְכַד אֵינוֹן קָשִׁישִׁין אֲוִרִיתָא מִשְׁתַּכַּח מִנְהוֹן. כִּי הָא דָּאֲמַר רַבִּי יְהוֹדָה, מֵאִי דְכִתִּיב, (שמואל א' א. כז) אַל "הַנֶּעֱר" הַזֶּה הַתְּפִלְלִית, הִנֵּה לִיה לְמִימַר אֵל "הֵבֵן" הַזֶּה הַתְּפִלְלִית. אֶלָּא אָמְרָה חֲנָה, יְהִי רָצוֹן שְׁבִשְׁעָה שִׁגְדֵּל יִשְׁתַּדֵּל בַּעֲבוּדַת הַמְּקוֹם כְּמוֹ עֲכָשְׁי שְׁהוּא נֶעֱר. – [נעניין בוויאל משה (א, סח), ובס"ג ויהי תשכ"ח, ועוד].

ע

כעין זה [מצינו], אברהם אבינו איז אויך ניצול געוואָרן פון כּבֿשֶׁן הָאֵשׁ מיטן כח פון די דורות (וכרעליל אות נז). [וכן] נח איז ניצול געוואָרן דורכן כח פון די דורות (וכרעליל אות נח).

[והגם] דאָרט איז געווען אפשר נאָך אַנדערע טעמים, אָבער על כל פנים [בכל אופן] דאָס איז טאַקע דער כח [וזכות של האבות, במה שמעמידן דורות ישראל על דרך התורה].

עא

איבערדעם זאָגט דאָס רש"י [בני הצדיקים], זאָגט דער פסוק "פֿרי" הָאָרֶץ.

עב

ישוב קושיא ח

ואתי שפיר שייכות דרשת התנחומא בענין גידול בנים לתורה, לפרשת ערלה, דעיקר השראת השכינה הוא ע"י גידול הבנים לתורה, וע"ז נכנס קדושה בהפירות, ומקושר שפיר "הדרש" שבתנחומא ושבמדרש רבה עם "הפשט" בענין פירות האילן איבערדעם ווייל ס'שטייט דאָ לְשֹׁכֶת בָּהּ [וכן בפרשת ערלה כתיב וּבִשְׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִי הַחוֹסֵף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי ה'], איבערדעם קומט דאָ אָהער טאַקע דער מדרש תנחומא [בענין גידול בנים לתורה], שֶׁלשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים [דער ג' שנים אין לומדין עם התינוק, רק מכאן ואילך]. [און] ווי כ'האָב פריער געזאָגט (באות מ ואות מד, בישוב קושיא ז).

איז דאָס מקושר די אַלע דריי^{מב}, [דפשט הכתוב הוא] וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ "מֵאֲכָל", [און] וויאָזוי קען זיין עץ מֵאֲכָל? [נאָר] מיט די תורה, [כהדרש שבמדרש רבה]. און וויאָזוי איז די תורה? וויאָזוי, מיט וואָס פֿאַר א כח וועט מען זיך דערהאַלטן [בדרך התורה]? [נאָר אַז] מ'וועט 'אַכטונג' געבן אויף "פֿרי" הָאָרֶץ [כהדרש שבתנחומא, ועל זה רומז כאן לשון הכתוב] תֹּאכְלוּ אֶת "פֿריוֹ".

דאָס איז דער [דרש], שטעלט ער אָהער [בתנחומא, כי בפרשה זו] דאָ ליגט דער גידול בנים, דער כח פון גידול בנים ווי דער מדרש שטעלט דאָ אַריין. ווייל דאָס איז הא בהא תליא, אַזוי ווי ס'וועט זיין לעתיד [שעיקר הזכות והתפארת יהיה על ידי] "פֿרי" הָאָרֶץ.

עג

ישוב הקושיות בפרשת אמור

ישוב קושיא א-ג (באופן ראשון)

אחר שהכתוב אומר להזהיר הגדולים על הקטנים, אמר הכתוב וְאֶמַּרְתָּ "אֲלֵיהֶם", לומר שאזהרת וחינוך הקטנים הוא נוגע גם לטובת 'הגדולים' עצמן, כי זה הוא עיקר הכח והזכות של האבות

דאָס איז דער פֿשט [אין דעם] וואָס איך האָב דאָ אָנגעהויבן [בפסוק] אָמַר אֶל הַקְטָנִים, וואָס איז דער וְאֶמַּרְתָּ אֲלֵיהֶם, וואָס כ'האָב אָנגעהויבן [בקושיא א-ג].

עד

[דהנה] לכאורה קאָן מען דאָך מיינען, אז מ'איז מחוייב מזהיר צו זיין די קטנים [נאָר] לטובת פון די קטנים, [כדי] זיי זאָלן קאָנען בלייבן אידן [לכשיתגדלו]. ווייל גַם בְּלֹא דַעַת נֶפֶשׁ לֹא טוֹב^{מב} (משלי יט, ב), אַזוי ווי זיי זאָגן די ראשונים [אַז] ס'בלייבט אים אַ

^{מב} א [ענין נטיעת עץ מאכל כפשוטו, ב] וענין החזקת התורה שבמדרש רבה, ג] וענין לימוד תורה לתשב"ר שבתנחומא.

^{מב} עיין ברמ"א (י"ד פא, ז): לא יניקו תינוק מן הכותית, אם אפשר בישראלית, דחלב כותית מטמטם הלב (ר"ן פרק אין מעמידין בשם הרשב"א). וכן לא תאכל המינקת, אפילו ישראלית, דברים האסורים [היינו אף באופן שומרת להלכה,

רָמַז [ושמץ פגם מעבירות וטומאה גם אירף] שפּעטער. און פאַר 'זייער' טובה ניש להפרישם שלא יטמאו נפשם]. אָבער די טאַטעס איז אַן 'עקסטערע מַסְכָּתָא', ער אז ער איז זיך מַשְׁלִים איז ער זיך מַשְׁלִים, [אף אם הבן אינו מושלם].

דער פסוק וויל אָבער מודיע זיין, אז דעס וואָס דו וועסט מזהיר זיין די 'קטנים', דאָס וועט נוצן פאַר 'דיר אַליין' אויכעט. 'דו' וועסט דיך אויך נאָר דערהאַלטן אין דעם כח [וזכות] וואָס דו וועסט העלפן [את הקטנים], דו וועסט זען אז ס'זאל זיין אויפגעצויגן געוואָרן 'קינדער' על דרך התורה.

עה

און דאָס קאָן זיין, דאָס זאָגט דער פסוק, דאָס איז די 'צווייטע' אמירה. [דמאמרה הראשונה] אָמר אֵל "הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן", פון דער "שינוי" - ווי דער רא"ש זאָגט - איז געדרינגען להזהיר גדולים על הקטנים. זאָגט אָבער דער פסוק ווייטער, וועסטו מיינען מ'זאָגט דיר אַן להזהיר גדולים על הקטנים נאָר בלויז [כדי] פאַר די "קטנים" צו מַזְכֶּה זיין, [און] נישט פאַר דיר. זאָגט ער ניין, וְאַמְרָתָּ "אֲלֵיהֶם", טאַקע פאַר 'דיר אַליין' ברויכסטו דעס האָבן, 'דו' ברויכסט דאָס האָבן, טאַקע דעם זכות.

עו

הקדמה ל'שוב קושיא א-ג (באופן שני)

ממה שאמרת בביאור הפסוק: גם כי יזקין לא יסור ממנה

קושיא התניא: הפסוק מתחיל חנוך לנער על פי "דרב"ו" של הקטן, דמשמע שאין זה דרך הנכונה בשנות גדלותו רק בשנות קטנותו, ומסיים גם כי יזקין לא יסור ממנה, שזה נראה לכאורה כסתירה

קאָן זיין נאָך עפעס א רמז [באופן קרוב לזה].

איך געדענק, איך האָב אַמאָל געזאָגט [לפרש הפסוק] (משלי כב, ו) חנוך לנער על פי דרב"ו גם כי יזקין לא יסור ממנה. הייבט ער אַן [חנוך לנער] על פי "דרב"ו", - איך

לא תניק מזה להתניוק. [וכן התינוק בעצמו, כי כל זה מזיק לו בזקנותו.]

ועיין בב"ח (א"ח סימן שג) שמאריך מראשונים ואחרונים בניין החיובים ממה להפריש את הקטנים, ובסוף דבריו כתב: כלל העולה, דהקטן שגנב או שהזיק פטור מלשלם כשהגדיל וכו', גם בעבירות שבין אדם למקום אין עליו עונש לאחר שהגדיל, אלא שאני קורא עליו גם בלא דעת נפש לא טוב, דאף על פי דקטן שעבר עבירה בלא דעת, היא לא טוב לבפש, כי המשיך עליה טומאה מצד הרע. על כן טוב לו כשיגדיל לשוב בתשובה מעצמו על כל מה שעבר, הן בדברים שבינו ובין המקום, הן בדברים שבינו ובין חבריו.

ועיין בייטב לב (ריש פרשתו) שהביא דברי הב"ח, וכתב וז"ל: וכוונת דבריו, דכשממשיך עליו רוח הטומאה מצד הרע, זה מזיק לו לימים הבאים לכשיגדל, כי מזה הוא מוכן ועומד לעבור עוד עבירות חלילה גם בגדלותו, כמאמרם ז"ל (אבות ד, ב) שמצוה גוררת מצוה, כי העושה מצוה אחת ממשיך עליו קדושה, ונוח לו לעשות מצוה אחרת, ועבירה גוררת עבירה, שממשיך עליו טומאה המסיתו לעבירה אחרת, כדתנא דבי רבי ישמעאל (יומא שם) עבירה מטמטם לבו של אדם, שנאמר (שמיני יא, מג) ונטמתם כו'.

נמצאו למדין שיום אחד מבשר לחברו, שאם עשה אדם ביום זה מצוה שגוררת מצוה, מזה נודע שגם למחר נוח לו לעשות מצוה. ואם ח"ו עבר עבירה, מבשר כמו כן ליום מחר, כאמור. וזהו שאמר אמר ואמרת, להזהיר גדולים על הקטנים, שהטומאה של היום זיק על למחר שהוא לאחר זמן, כשיגדל. וממנו נקח, הגם שבשאר עבירות אין על הבית דין חיוב להפרישו, וכמו כן לאב, רק מטעם חינוך מדרבנן, על כל פנים הקטן בעצמו צריך שיזכה את ארחו גם בהיותו נער, כי במעליו יתנער מה יהיה לכשיגדל, אם טוב ואם רע, כי יום אחד מבשר לחברו. [ובליל ז' דחנוכה תשכ"ג, הביא רבינו דברי הייטב לב אלו (נדפס בדברי יואל לחנוכה סוף אות פז) עיי"ש. וע"ע בסוף דברי הפתיחה פרשת בהר תשכ"ה].

וע"ע בשו"ת חתם סופר (א"ח סוף סימן פג).

'פלעג' עס צו זאגן אסאך מאָל^מ, - על פי "דרכו", ער האָט געפרעגט די קשיא דער תניא^מ, [דממה שאמר על פי "דרכו" של הקטן בשנות קטנותו, נמצא] איז דאָך עס נישט דער 'ריכטיגער' דרך [לכשיגדיל]. און ער לאָזט אויס גס פי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה [דמוכח שהוא הדרך הנכון גם לכשיגדיל].

עז

וביראתי הרכונה, כי אופן חינוך הבנים בנערוֹתם, משפיע גם על האבות לעת זקנותם. שאם הבנים הם יראי ה', הם מעוררים יראה גם בלב האבות. ואם ח"ו הבנים מקולקלים, נשפעים מזה גם האבות ח"ו

נאָר וואָס דען, אז דער אייבירשטער העלפט און מ'ציט אויף קינדער על דרך התורה, [דעמאָלטס] ווען מ'ווערט עלטער ווערט מען "אַליין" אויך בעסער, און מ'קען 'אַנגעזאָפּט' ווערן [מיט יראת שמים] פון די "קינדער".
[וכן להיפך ח"ו], טאָמער חלילה אז די קינדער ווערן פאַרדאַרבן, [דעמאָלטס] אויף דער עלטער ווערט מען [ח"ו אַליין] פאַרדאַרבן פון די קינדער.

עח

ועל דרך זה פירשו בלשון הפסוק בן סורר ומומר^ח, כי לבסוף נעשה "מורה דרך" גם להאבות ולאחרים לילך בדרכו ח"ו ווי זיי טייטשן^מ [בביאור הפסוק] **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹמֵר** [תצא כא, יח], ער איז א בן "סורר" [שסר מן הדרך, כפירש"ש שם], און נאָכדעם ווערט ער א "מורה" דרך, ער לערנט אויס דעם פאָטער, ער לערנט דאָס דור, [להתנהג ח"ו כמותו].

עט

וזהו שמוהיר הכתוב אל האבות, חנוך לנער על פי דרכו באופן הראוי, כי אז גם פי "יִזְקִין" האב עצמו לא יסור מִמֶּנָּה, שגם האב כימי זקנותו לא יסור מדרך המוב

געדענק איך ווען איך האָב געפלעגט צו זאָגן [לייבש קושית התניא, דכוותה הפסוק הוא] **חֲנוּךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ**, זאָלסט מגדל זיין די קינדער [כראוי, באופן כזה, אז] גס פי "יִזְקִין", אז דער פאָטער [אָדער] דער 'מחנך' וועט "עלטער" ווערן, לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה, וועט 'ער' אויך בלייבן א איד. אז נישט, ווערט 'ער' אויך פאַרדאַרבן, טאָמער אז די 'קינדער' [ח"ו לא יתגדלו כראוי].

[וממילא לפי פירוש זה אין כאן סתירה בין הרישא לסיפא, כי הרישא מיייר בענין הנער, והסיפא בענין האב, ומישוב קושית בעל התניא].

^מ בשנים שלפני המלחמה (וכדיקו לשון רבינו איך 'פלעג' צו זאגן, וכן בלשונו איך 'געדענק', ו"ע' להלן ריש אות עט). ועיין בזה בדרשת שבת הגדול תרצ"ז (נדפס בחידוֹת למסיבות פרשת צו), ובקובץ לקט שושנה שיצא לאור בעיר סאַטמאַר (שנה ג' גליין ד' למטה בהגיה).

וכן לאחר המלחמה היה רבינו רגיל להזכיר פירוש זה, ומהם בדרשה ש"ק יתרו תשי"ג (בביהמ"ד אנשי אמאראש במאנהעטן, נדפס בחידוֹת למסיבות פרשת יתרו), ובס"ג מוטות מסעי תשט"ו בעיר בני ברק (נדפס בחידושי תורה ודרשות מא"י עמוד קסד, ובחידוֹת למסיבות פרשת מוטות, ובדברי יואל תניא שם), חנוכה תשכ"ג (בחנוכת הבית של מתיבתא עזת יראים וויען, נדפס בחידוֹת למסיבות בהשמות לח"א).

^מ בליקוטי אמרים תניא (חלק ב', תחילת מאמר חינוך קטן): חָנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ גס פי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה (משלי כב, ו) הנה מדרכיב על פי "דרכו" משמע שאינה דרך האמת לאמיתו, ואם כן מאי מעליותא שגם פי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה.

^מ באברבנאל (תצא כא, יח): בן סורר ומורה, שהוא סר מן הדרך השכל, ולא די שהוא חוטא אלא שהוא גם מחטיא את הרבים ומורה אותם דרך פשעיו. ... ואפשר עוד אצלי לפרש, בָּנָו זֶה סוֹרֵר ומורה איננו שִׁמְעַ בְּקִלְנוּ וכו', שמדרך הסברה ילמדו הם ויחובו את הבן, ולא די הוא שהוא איננו שומע בקולם ואיננו מקבל מוסר מהם. אבל יוסיף על חטאתו פשע שהוא ירצה להיות מורה עליהם ומלמדם, שהוא בהפך המנהג הטבעי, שהטבעי והישר הוא שהאב והאם יורו וילמדו את הבן, וזה ירצה להורות לאביו ולאמו ולא ישמע בקולם.

פ

ישוב קושיא א-ג (באופן שני)

אחר שהכתוב אומר להזהיר הגדולים על הקטנים, אמר הכתוב וְאֶמְרָתְּ "אֱלִיהֶם", לומר שאזהרת וחינוך הקטנים הוא נוגע גם אל 'הגדולים' עצמן, כי אופן חינוך הבנים משפיע גם על התנהגות האבות עצמן.

דאָס קען זיין דער פֿשט, איבערדעם זאָגט ער אָמַר אַל הַפְּהָנִים "בְּנֵי אֶהְרֹן", להזהיר גדולים על הקטנים. און דעס, אז דו וועסט מזהיר זיין די "קינדער", דערנאָך וועט זיין וְאֶמְרָתְּ "אֱלִיהֶם", נאָכדעם וועסטו [אַלײן], דעס וועט זיך זאָגן טאַקע פֿאַר זיי אַלײן אויכעט, פֿאַר די טאַטעס. זיי אַלײן ברויכן דאָס האָבן. דאָס איז אַן עקסטערע זאַך [דרך זה השני]¹².

פא

המשך ישוב הקושיות בפרשת קדושים

ישוב קושיא יא

הכתוב אומר אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֲתֶכֶם שְׁמָהּ "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, שתכלית ביאת הארץ הוא בכדי שיחנכו שם את הבנים לתורה שבזה מתקיים "לְשִׁבְתָּ" יְצִירָהּ, ולזה ממשיך הכתוב וְאֶמְרָתְּ לָכֵם "אַתֶּם" תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמָתְכֶם, לומר שחינוך הבנים לתורה הוא נוגע גם "לָכֵם", כי זהו עיקר הכח וזכות של האבות, שע"ז יזכו גם הם להמשכת "ירושת" הארץ, דלשון ירושה הוא שאין לה הפסק.

נאָר לדרכינו [באופן הראשון] ווי כ'האָב פריער געזאָגט, אז דאָס איז דער זכות און דאָס איז דער כח [של האבות, מה שמחנכים את הבנים לתורה, בזה יש לתרץ גם בפרשת קדושים, כן] איבערדעם האָט מען געזאָגט "אַתֶּם" תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמָתְכֶם. [ווי] כ'האָב דאָ אָנגעהויבן [בקושיא יא] [דלכאורה] וואָס איז דער "אַתֶּם".

[ווייל] ער האָט דאָך אָנגעהויבן צו זאָגן [אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֲתֶכֶם שְׁמָהּ] "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, [דתכלית ביאת הארץ הוא] אז מ'זאָל די קינדער מדרוך זיין [בדרך התורה, באופן] ס'זאָל זיין "לְשִׁבְתָּ", [שע"ז יתקיים ישוב העולם והתורה]. וועסטו דאָך מיינען אז דאָס זאָג איך דיר אָן וועגן די טובה פון די "קינדער", [לזה אמר] ניין, "אַתֶּם", וְאֶמְרָתְּ לָכֵם, איך זאָג ענק, וועגן "אַתֶּם" תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמָתְכֶם, טאַקע עטס אַלײן, מיט דעם כח [של חינוך הבנים] וועט עטס "יִרְשׁוּנָען" [את הארץ].

פב

ישוב קושיא יב

ולזה שינה הכתוב מלשון מתנה ללשון ירושה, כי מתחילה ניתנה הארץ רק בבחינת מתנה, דלשון מתנה הוא שיש לה הפסק, כי ניתנת הארץ תלוי בתנאי שמירת המצוות. אבל אם תקיימו "לשבת" בה, אז תהיה בבחינת ירושה שאין לה הפסק [ונהנה החילוק בין לשון מתנה ללשון ירושה, הוא כי] א מִתְּנָה איז דאָך יש לה הפסק, [און] ירושה אֵין לה הפסק¹³.

[ולזה המשיך ואמר] וְאֲנִי "אַתְּנָנָהּ" [לְרִשְׁתָּ "אתה"], איך גיב ענק א מִתְּנָה [את האדמה, אבער] דאָס איז נישט זיכער, [ווייל] חלילה טאַמער מ'וועט נישט גיין אין דרך התורה, זאָגט דאָך דער פסוק בפירוש (עקב יא, טז-יז), (הִשְׁמָרוּ לָכֵם) פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וגו', חלילה, [איז] חס ושלום וואָס שטייט אין פסוק ווייטער¹⁴, [שיגלו] "מַעַל הָאָרֶץ" הַטּוֹבָה?.

¹² שאמרתי בדרך אגב. אבל מעתה נחזור לדרך הראשון, לבאר בזה יתר הקושיות.

¹³ כמבואר בגמרא בבא בתרא (קכט:).

¹⁴ בזהירות לשונו נמנע רבינו מלהזכיר שאר לשון הכתוב שם.

אָבער וויאַזוי וועט עטס מאַכן דערפון א ירוּשָׁה [שלא יהיה לזה הפסק], מיט דעם וואָס ס'וועט זיין "לְשִׁבְתָּ בָּהּ, עַתָּה וְעַתָּה אויפשטעלן יְדוּרוֹת מִיט אִידִין, און דעם וועט זיין "אַתָּם" ["תִּירְשׁוּ" אַתְּ אֲדַמְתָּם], פֶּאֶר "עֲנֹק" איז דאָס טאַקע די טובה, דאָס איז טאַקע 'עֲנַקְעֵר' טובה.

פג

ישוב קושיא ט

[ובזה מבואר גם לשון רש"י ותורת כהנים בפסוק עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּוּ בְּאָבֶן, עַם "שַׁעֲתִידִין" לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ. דאָף שֶׁהַכְּתוּב מִיירִי עַל לֵאחֶר שֶׁכִּבְר נִכְנָסוּ לָאָרֶץ, מִכָּל מָקוֹם הָרִי נִיתְּנָה לָהֶם בְּתַחֲלָה רַק בְּתוֹרַת מִתְּנָה וְלֹא בְּתוֹרַת יְרוּשָׁה שְׁאִין לָהּ הַפֶּסֶק, וְלִזְוֵה אִמֵּר הַכְּתוּב שֶׁעַל יְדֵי מִצּוֹת הַלֵּלוּ הֵם עֲתִידִין "לִירֵשׁ" אֶת הָאָרֶץ בְּאוֹפֶן שֶׁל יְרוּשָׁה, כִּי בֵּהֶם הִדְבֵּר תְּלוּי לַעֲדוֹת מִמִּתְּנָה זֶה יְרוּשָׁה נִצְחִיית, עַל יְדֵי שְׁמִירַת מִצּוֹת הַלֵּלוּ].

פד

הוצא מזה לעניננו:

בענין החזקת מוסדות יטב לב בארץ הקודש

וְלַעֲנִינֵנוּ:

וועל איך זאָגן. איך מיינ אפּשר, ס'איז באַקאַנט דאָרטן. מ'זעט דאָס ענין, און מ'זעט דעם מצב אין ארץ ישראל.

איך דאָרף נישט אַזויפיל אויסצורעכענען, ס'ליגט שוין אַסאַך [נכלל] אין דעם וואָס כ'האָב פריער געזאָגט בקיצור, איך דאָרף נישט זאָגן בפרטיות, וואָרן מ'ווייסט דאָך שוין [וואָס מ'מיינט].

ברויך מען אָן עקסטערער כח אז מ'זאָל [דאָרט קענען] מעמיד זיין דורות מיט קינדער.

פה

איך דאָרף נישט זאָגן, דעם אַלעס נעבעך וואָס ס'איז געמישט מיט 'זייערע' כוחות [של תמיכת הציונים], וואָס ס'איז געמישט מיט אַזעלכע כוחות [של רשעים כאלון וואָס יעדער איד - אַזוי ווי דער רמב"ן זאָגט (לעיל אות כז) - איז ווען מחוייב זיי צו פֿאַרשטיין, ולקיים בהם] עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּוּ בְּאָבֶן, און מ'מישט אַריין 'אַזעלכע' כוחות דערינען, [דאָרף איך נישט זאָגן] וויאַזוי דאָס זעט אויס, דאָרף מען דאָך נישט [זאָגן] וואָס דער סוף קען זיין.

פו

על כל פנים [במוסדות יטב לב], מ'האָט אַריין [געלייגט], מ'לייגט אַריין גרויסע כוחות, [אז] דער אייברשטער זאָל העלפן מ'זאָל קאַנען דאָרט אויפציען קינדער, איז דאָ פֿאַרשידענעס דאָ וואָס מ'לייגט אַריין [כוחות], מ'זאָל זיי מחנך זיין און אויפהאַלטן, ברוחניות ובגשמיות. אין ארץ ישראל דאָרף מען גרויסע כוחות [אַריינלייגן, שיהיה הכל על דרך ישראל סבא].

פז

נאָר וואָס דען, אין דעם ליגט נאך זכות גדול גם לעצמינו, דער אמת איז עס טאָקע וואָמירט "אַליהם". [דהגם כן] מ'ברויך דאָס האָבן מ'זאָל אויפהאַלטן דאָס אידישקייט אין ארץ ישראל, מ'זאָל פאַרברייבן [אידן], ס'זאָל זיין "לשבת" בה. [אָבער אויך] 'אונז אַליין' ברויך מיר עס, טאָקע פאַר די 'טאַטעס' און פאַר 'אונז' [המחזיקים ונותנים, ברויך מיר] דעם כח און די זכותים.

פח

[כן] בעווננו הרבים, ס'איז א דור שפל, וויאזוי זעען אויס די זכותים?
וויאזוי זעט אויס אַלע מצות ומעשים טובים, און דער כח התורה, דער כח התפילה?
נאָר 'דאָס' איז געבליבן נאָך אייביג [גם בדור הזה]. - דאָס 'חשיבות' פון תינוקות ש'ל בית רבן.
דאָס איז דער יסוד פון אידישקייט.
די איינציגע זאך איז געבליבן [בדור האחרון] וואָס ס'איז אַזוי גוט ווי 'פאַרצייטנס'.

פט

וואָרן די עבודה פון [גרויסע] מענטשן, בַּעֲלֵי דַעַת, איז דאָך נישטאָ [היינט] דער "דַעַת" אַזוי ווי ס'איז געווען [פאַרצייטנס].
[אָבער] תינוקות ש'ל בית רבן, איז דאָך 'דעמאָלטס' [פאַרצייטנס] אויכעט געווען [נאָר] "קינדער", [און] ס'איז נאָר וואָס דען [איז זייער חשיבות], ווייל ס'איז דאָך הַבֵּל ש'אין בָּהֶם חֲטָאִים, ס'איז נאָך "קינדער".
און 'דעס' איז ווייטער דאָ! [שגם היום הם הבל שאין בהם חטא].
[ועל כן] דער כח [של תשב"ר], דעס איז געבליבן אַזוי ווי פאַרצייטנס!

צ

[און ס'איז] אפשר נאָך מער חשיבות [בזמן הזה], אז ס'איז נישטאָ עפעס אַנדערש [זכותים], איז דאָס מער חשיבות נאָך [המעט זכותים שיש בדור].
אייביג איז אַזוי [דער כלל], שטייט דאָך. ווי זיי זאָגן דעם פֿשֶׁט, - ס'איז לעולם א ירושלמי²² דאָכט זיך מיר, - עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ, ווען ס'איז הַפֶּרו תּוֹרָתָהּ (תהלים קיט, קכו). אין א דור וואָס ס'איז הַפֶּרו תּוֹרָתָהּ, [דעמאָלטס] איז עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ, דעמאָלטס איז א גרויס חשיבות [סין] 'וואָס' מ'טוט פאַר'ן בורא כל עולמים.

צא

ממילא איז דאָס א גרויסער כח [וזכות] טאָקע פאַר 'אונז אַליין', מ'זאָל מיר זיך דערהאַלטן.

²² וכמבואר בגמרא שבת (קט:): אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה, אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. אמר ליה רב פפא לאביי ידידי ודידך מאי, אמר ליה אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא.

²³ בירושלמי (סוף ברכות): תני רבי שמעון בן יוחי אומר, אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והתחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם, מה טעמא, הִפְרו תּוֹרָתָהּ עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ.

צב

סיום הדרוש - וברכת הקודש

דער אייבירשטער זאל העלפן מ'זאל קאנען דורכפירן. מ'זאל קאנען מרבה זיין דעם כח התורה און דעם כח הקדושה, בארץ ובחורף לארץ.

ווייל די זעלבע זאך איז דאָהי, אויכעט די זעלבע, [שצרייבן להחזיק גם במוסדות התורה שבחורף לארץ, והוא עיקר הכח והזכות].

דער עץ חיים היא "למחזיקים" בה, דאָס איז אויף די גאנצע וועלט. [וכן כוונת הכתוב] אֲשֶׁר אָנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה "לְשִׁבְתָּ" בָּהּ, "וואו" מ'קומט, "וואו" דער בורא כל עולמים פירט אידן, איז [נוהג] דער "לְשִׁבְתָּ".

נאָר אַצינד זעמיר עוסק אין 'דעם' ענין [של החזקת מוסדות יטב לב], האַלט מיר 'דאָרטן', ביי ארץ ישראל.

דער בורא כל עולמים זאל העלפן, מ'זאל די זכיה האָבן מ'זאל טאקע קענען, מ'זאל קאנען מרחיב זיין גבול הקדושה, ס'זאל דערהויבן ווערן.

דער בורא כל עולמים זאל העלפן פאַר אידן, טאקע להוסיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, יעדער וואָס ער האָט געגעבן, זאל דער אייבירשטער מוסיף זיין כָּפֹל כָּפֹלִים.

ס'שטייט אָנִי ה', [נפירש רש"י, דהכוונה כן] דער בורא כל עולמים האָט נאָמנות [לקיים הבטחתו שאמר להוסיף לכם תבואתו]²². זעט אויס אז מ'מוז גלייבן, צו דעם מוז מען האָבן אַמוּנָה, וואָרן מ'זעט עס נישט [תיכף] אויפן אָרט.

[אַבער] דער בורא כל עולמים פירט אויס [אויף] דעם להוסיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, אָנִי ה' נאמן ליפרע.

דער בורא כל עולמים זאל העלפן:

מ'זאל טאקע האָבן הרחבת הדעת, די אַלע אידן וואָס מ'וויל שטיצן, מ'וויל מיטהעלפן.

דער בורא כל עולמים זאל העלפן מ'זאל קענען דורכפירן אַלעס. ס'זאל נתרבה ווערן דער כח התורה, [און] דער כח הקדושה.

דער בורא כל עולמים זאל אונז פירן בדרך אמת.

מ'זאל מיר זוכה זיין ס'זאל נתקדש ווערן שם שמים על ידינו.

מ'זאל מיר זוכה זיין במהרה צו זען די גאולה שלימה ואמיתית, און גיין מקבל זיין פני משיח צדקינו, בנחת ובשמחה, בהתרוממות קרן התורה וישראל ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

²² וכדהובא לשון רש"י בזה, לעיל בסוף הערה ד.

